

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ
BEYNƏLXALQ MAGİSTRATURA VƏ DOKTORANTURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Abbasov Emin Ramiz oğlu

“Azərbaycanın sənaye potensialı və onun inkişaf perspektivləri” mövzusunda

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı: 060405 Sənayenin təşkili və idarə edilməsi

İxtisaslaşma: Müəssisənin iqtisadiyyatı

Elmi rəhbər:

i.e.n, dos. Hacıyev Q.B.

Magistr proqramının rəhbəri:

i.e.n, dos. Mehtiyev A.S.

Kafedra müdiri: i.e.n, dos. Hacıyev Ə.V.

BAKİ – 2018

M Ü N D Ə R İ C A T

Giriş.....	3
I FƏSİL. Sənaye potensialdan istifadənin nəzəri əsasları.....	7
1.1. Sənaye potensialının mahiyyəti və onu xarakterizə edən göstəricilər sistemi.....	7
1.2. Sənaye potensialından istifadənin və innovativ idarəetmənin nəzəri əsasları.....	15
II FƏSİL. Azərbaycanda sənaye potensialından istifadənin müasir vəziyyətinin təhlili və qiymətləndirilməsi.....	23
2.1. Azərbaycanda sənaye potensialının mövcud vəziyyətinin təhlili.....	23
2.2. Müasir şəraitdə sənayenin ərazi təmərküzləşməsi prinsiplərinin qiymətləndirilməsi.....	37
III FƏSİL. Azərbaycanda sənaye potensialından istifadənin səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri.....	50
3.1. Azərbaycanın sənaye potensialından səmərəli istifadə etməklə istehsalın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması yolları.....	50
3.2. Sənaye potensialının səmərəliliyinin artırılmasının əsas prioritetləri.....	60
NƏTİCƏ	70
İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT	72
PE3IOME.....	76
SUMMARY.....	77
REFERAT.....	78

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı. Müasir qloballaşma şəraitində dünya ölkələrinin iqtisadi əlaqələrinin gücləndiyi inkişaf mərhələsində milli iqtisadiyyatın xüsusi ilə sənaye potensialının yüksəldilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu proses hər bir ölkədə olduğu kimi Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün də qaçılmazdır. Bunun başlıca səbəbi ölkədə baş verən struktur dəyişikliklərin dünya təsərrüfatı sisteminin regionlaşması və qloballaşması dönməində baş verməsidir.

İstənilən ölkənin sənaye potensialının artırılması amillərinə ixrac potensialının gücləndirilməsi, əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması, innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi, milli iqtisadiyyatda məcmu məhsul buraxılışı həcmnin artırılması və s. aiddir. Bütün bunlara isə bazarın tənzimləmə alətlərindən istifadə etmədən, iqtisadi proqramları işləyib hazırlamadan, bazar mexanizmlərini təkmilləşdirmədən nail olmaq olmaz.

Davamlı potensial üstünlüklərinin yaranmasının əsasını innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsi və investisiyaların insan kapitalına yönəldilməsi təşkil edir. Azərbaycanın ixrac potensialının bir istiqamətliliyinin mənfi təsirlərinin azaldılması üzrə qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı idxalın yerli məhsullarla əvəzlənməsi dayanıqlı inkişafın yaranmasına və ölkənin dünya bazarında layiqli mövqe tutmasına gətirib çıxarır. Bundan başqa, xarici ölkələrlə ticarət dövriyyəsində müsbət saldo əldə olunmuş olur.

Son zamanlar neftin dünya bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi neft ixracı ölkəsi olaraq Azərbaycana təsirsiz ötüşmədi. Belə ki, ixrac məhsullarının qiymətinin azalması dünya bazarının rəqabət qabiliyyətli məhsullarla çıxış etməsinə, digər tərəfdən isə idxal məhsulları qiymətinin artmasına səbəb olmuşdur. Bununla belə, hal-hazırda ölkə iqtisadiyyatı qarşısında dayanan əsas vəzifə ixrac məhsullarının diversifikasiyasına nail olmaqla gəlirlərin artmasına və idxal məhsullarının qiymətinin yüksək olması səbəbindən ölkədə yerli istehsalı genişləndirməkdən ibarətdir.

Qeyri-neft sektoruna daxil olan prioritet sahə kimi aqrar sferanın, İKT-nin, turizmin inkişafı əsas götürülür. Həmçinin, icra olunan tədbirlər sırasına kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı, sənaye parklarının, məhəllələrinin yaradılması, kadrların təkrar istehsalı daxildir. Lakin, bu istiqamətlərdə də müəyyən problemlər mövcuddur. Belə ki, ölkədə kiçik və fərdi sahibkarlığın xüsusi çəkisi 84% olsa da, ÜDM-nun formalaşmasında, ixracda iri müəssisələr çıxış edir.

Sənaye parklarında mövcud problem əsasən, istehsal müəssisələri ilə elmi tədqiqat institutları arasında əlaqələr elə də qənaətbəxş edən deyil. Buna görə də, bir sıra universitetlərin nəznində yeni fəaliyyətə başlamaq istəyən sahibkarlar üçün məsləhət xarakterli biznes inkubatorların açılması önə çəkildi.

Ölkənin gələcəkdə dayanıqlı inkişafına zəmin yaradacaq Azərbaycan: 2020 gələcəyə baxış konsepsiyası ixrac strukturunun təkmilləşdirilməsinə və sənaye potensialının inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirməyə əsaslanır. Bu baxımdan mövzunun aktuallığı şübhə doğurmur.

Tədqiqatın predmeti müasir qloballaşma və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya şəraitində sənaye potensialı anlayışının nəzəri və praktiki cəhətdən öyrənilməsindən ibarətdir, **obyekti** isə ölkədə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi potensialıdır.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədi sənayenin potensialının yüksəldilməsi yollarının müəyyən olunması və bu istiqamətdə lazımı tədbirlərin həyata keçirilməsi, xüsusilə də, prioritet sahələrin aşkarlanaraq müasir inkişaf meyllərinin öyrənilməsini, makroiqtisadi göstəricilərin təhlil edilməsi və artırılmasını özündə təşkil edir.

Tədqiqatın işinin vəzifələri.

- Azərbaycan sənaye potensialının mövcud vəziyyəti təhlili olunması;
- Azərbaycan sənayesinin innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi;
- Sənaye potensialının artırılmasında sahənin investisiya təminatının rolunun qiymətləndirilməsi;

- Azərbaycanın sənaye potensialını yüksəldilməsi perspektivləri və vəzifələri;
- Azərbaycanın sənaye potensialının yüksəldilməsi sahəsində Strateji Yol xəritələrinin qiymətləndirilməsi;
- Ölkəyə yeni texnika və texnoloji yeniliklərin tətbiq olunması və sənaye potensialını genişləndirilməsinin təyin olunması;
- Ölkə iqtisadiyyatında əlverişli investisiya mühitini yaratmaq və yatırılan investisiyaların daha çox insan potensialının inkişafına yönəldilməsinin tədqiqi.

Tədqiqatın işinin məlumat bazası. Dissertasiya işinin işlənməsi zamanı İqtisadiyyat Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun internet şəbəkəsində yerləşdirilən məlumatlardan geniş şəkildə istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin nəzəri-metodoloji əsaslarını dayanıqlı rəqabət üstünlüklərinin formalaşması üzrə dövlət tərəfindən yerinə yetirilən siyasət, Respublika Prezidentinin iqtisadi inkişafın təmin olunmasına dair fərmanlar və sərəncamları, həmçinin, Nazirlər Kabinetinin qəbul etdiyi qərarlar, təlimat, digər normativ hüquqi aktları təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Azərbaycanda sənaye potensialının yaxşılaşdırılması üzrə iqtisadi sahələrdə islahatların həyata keçirilməsi və nəticələrinin makroiqtisadi göstəricilərin müəyyənələnməsinə təsiri araşdırılmışdır;
- Sənaye potensialının mahiyyəti və onu xarakterizə edən göstəricilər sistemi kompleks şəkildə tətqiq olunmuş;
- Azərbaycanda sənaye potensialından istifadənin müasir vəziyyətinin təhlili və sənayenin ərazi təmərküzləşməsi prinsiplərinin qiymətləndirilməsi aparılmış;
- Azərbaycanda sənaye potensialından istifadənin səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri, eyni zamanda səmərəli istifadə etməklə istehsalın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması yolları təhlil olunmuş;

- Sənaye potensialının səmərəliliyinin artırılmasının əsas prioritetləri müəyyənləşdirilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, altı bölmə, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

I FƏSİL. SƏNAYE POTENSİALDAN İSTİFADƏNİN NƏZƏRİ ƏSASLARI

1.1. Sənaye potensialının mahiyyəti və onu xarakterizə edən göstəricilər sistemi

Dünya dövlətlərinin başlıca iqtisadi hədəfi ölkə vətəndaşlarının həyat səviyyəsinin yüksəldilməsidir. Buna isə sahib olduğu resursları istehsal prosesində səmərəli şəkildə istifadə etməklə, nail olmaq olar. Bununla da, dövlətin rəqabət gücünü araşdıran iqtisadçılar rəqabət gücü-əmək məhsuldarlığı əlaqəsi üzərində dayanmışlar. 90-cı illərdə rəqabət gücü əmək məhsuldarlığının artması ilə əldə olunan gəlirlərin əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə yönəldilməsini nəzərdə tuturdu. Lakin, dünya iqtisadiyyatının qloballaşması şəraitində rəqabət qabiliyyətinə makro səviyyədə yanaşılaraq, rəqabət qabiliyyətinə fərqli yanaşma tendensiyası yarandı. Bu baxımdan analiz olunan faktorlara əmək məhsuldarlığı, kapital qoyulaşlarının nisbəti, insan kapitalı üzrə ölkələrarası fərqliliklər, işçi qüvvəsinin real əmək haqqı səviyyəsi və s. daxildir.

Ölkənin rəqabətqabiliyyətini müəyyən edən amillərdən bəzilərini nəzərdən keçirək.

1. Devalvasiya və valyuta məzənnəsi siyasəti- ölkə daxilində idxalın səviyyəsini aşağı salmaqla və ixracatı təşviq etməklə tədiyyə balansındakı kəsrin azaldılmasına yönəldilmiş siyasətdir. Belə ki, yerli valyutanın xarici valyuta qarşısında dəyər itirmiş olur ki, bununla da, ölkədən ixrac olunan məhsulların qiymətində azalma müşahidə olunsada, idxal olunan məhsulların qiyməti artmış olur. İdxal qiymətləri artdığından ölkə bəzi məhsulların idxalını ixtisara salaraq həmin məhsulun ölkə daxilində istehsalına meyl olmuş olur və həmçinin, ixrac məhsullarının qiyməti azaldığından həmin məhsullara dünya bazarında tələb artaraq rəqabətqabiliyyətliliyi yüksəlmiş olur. Bununla da, valyuta məzənnəsi siyasəti bir növ idxalın səviyyəsinə təsir etmiş olur. Bəzən ölkə daxilində idxal məhsullarının qiyməti artdıqda həmin məhsullara

tələb aşağı düşmüş olur ki, bu da siyasətin uğursuzluğuna səbəb olur. Lakin, daxili qiymətlərin sabit qaldığı şəraitdə bu siyasət özünü doğrultmuş olur.

2. Rəqabətcabiliyyətli iqtisadiyyata əlverişli makroiqtisadi mühiti formalaşdırmaq və bununla da, davamlı iqtisadi sabitliyə, iqtisadi artımın həyata keçirilməsinə nail olmaqla mümkündür. Ümumiyyətlə, makroiqtisadi mühit investisiyaların səviyyəsini və keyfiyyətini müəyyən edir. Rəqabətliliyin yüksəlməsində məhsuldarlığın yüksəlməsilə yanaşı, kapital-əmək nisbətinin artması da böyükdür ki, məhsuldarlığı yüksələn ölkələr əsasən, əmək və kapital qoyuluşundan səmərəli istifadə edən ölkələr hesab olunur. Lakin, inflyasiyanın mövculuğu ölkə iqtisadiyyatında qeyri-sabitliyə gətirib çıxarır ki, bu isə xaricə kapital axınına və ölkə daxilində kapital qoyuluşuna mənfi təsir etmiş olur. Nəticədə, bu amil məhsuldarlığın azaldılmasına və investisiya üçün az cəlb ediciliyə səbəb olur.

Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra ölkənin iqtisadi sabitlik əldə etməsi üçün atılan addımlardan biri əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasından ibarətdir. Ümumiyyətlə, rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşması amillərindən biri də investisiya cəlb ediciliyinin artırılmasından ibarətdir. Bu baxımdan, 1994-cü ildə Xəzər dənizinin Azərbaycana məxsus hissəsində "Azəri", "Çıraq" yataqlarının dərinlikdə yerləşən hissəsinin birgə işlənməsi və hasil olunan neftin pay şəklində bölüşdürülməsi"nə dair 11 iri neft şirkəti ilə ARDNŞ arasında imzalanmış müqavilə birbaşa xarici investisiyaların ölkəyə cəlb olunmasını stimullaşdırmış oldu.

3. İnsan kapitalı-Innovativ yeniliklərin əsasında insan potensialının inkişafı dayanır ki, bu da ölkənin rəqabətcabiliyyətinin formalaşmasında əsas ünsür hesab olunur. İnsan potensialının inkişafına yönəldilmiş kapital strateji amil kimi perspektiv dövr üçün yenilik və kəşflərin əsasını təşkil edir. Həmçinin, ölkədə ali təhsil müəssisələri ilə mövcud Yüksək Texnologiyalar Parkı, Sənaye Parkları arasında əlaqə yaratmaqla ixtisaslı kadrların həmin müəssisələrə cəlb olunmasına bununla da, yeni texnikaların və avadanlıqların ərsəyə gəlməsinə, onların da müvafiq müəssisələrdə istifadə olunmasına nail olmaq olar.

4. Keyfiyyət - rəqabət gücü ilə hədəflənən keyfiyyət dünya bazarında nəzərdə tutulan tələbə uyğun əmtəə və xidmətləri rəqibləri ilə müqayisədə, daha aşağı qiymətə təklif etməyi nəzərdə tutur və burada əsas məqam isə müəssisə işçinin əmək haqqını elə müəyyənləşdirməlidir ki, ödənilən əmək haqqı məhsul verimi ilə tarazlanmış olsun. Əsasən, İEÖlər bu yolla məhsul istehsalını həyata keçirmiş olur. Bəzi məqamlarda isə müəssisə texnoloji yenilikləri cəlb etməklə və işçinin əmək haqqını azaltmaqla, sağlamlıq baxımından əlverişsiz mühitdə çalışdırmaqla istehsal xərclərinə qənaət edir və dünya bazarında aşağı qiymətlə çıxış etmiş olurlar. Belə olduqda, rəqabət güclərini qorumaq niyyətində olan müəssisə qiymət rəqabəti yerinə məhsul çeşidliyini, müştəri məmnuniyyətini və s. nəzərdə tutan keyfiyyət rəqabəti yoluyla dünya bazarında iştirak edirlər.

Yerli bazarda monitoring aparmaqla, sahədə fəaliyyət göstərən inhisarçı müəssisələrin və onların təmərküzləşmə səviyyəsinin müəyyən olunması, həmin müəssisələrə qarşı antiinhisar tədbirlərin görülməsi rəqabət qabiliyyətli iqtisadiyyatın mühüm tərkib hissəsidir. Bu baxımdan, təsərrüfat subyekti bazarda 35%-dən çox paya sahib olduqda, həmin müəssisələrin bazarda davranışına dövlət tərəfindən nəzarət edilir. Bu kimi tədbirlər haqsız rəqabətin aradan qalxmasına və rəqabətin stimullaşdırılmasına xidmət etmiş olur. Çünki, ölkədə istehsal olunan əmtəə və xidmətlərə tələbin artması, həmin məhsulların dünya bazarında da rəqabət qabiliyyətinin yüksəlməsinə dəlalət etmiş olur.

Respublikamızda bazarın tənzimlənməsi, əlverişli rəqabət mühitinin formalaşması "Antiinhisar fəaliyyəti haqqında" qanun, "Haqsız rəqabət haqqında" qanun və "Təbii inhisarlar haqqında" qanun mexanizmi ilə reallaşır. Sözü gedən qanunların təhlili zamanı bir sıra ölkələrin, o cümlədən, Türkiyə, Almaniya, Polşa, Rusiya, Ukrayna, Braziliya, Latviyanın bu sahədə mövcud qanunvericiliyi ilə bağlı təcrübəsinə müraciət edilmişdir.

Davamlı iqtisadi sabitliyə nail olmaq və ölkə iqtisadiyyatının rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi, texnoloji yeniliklərə söykənən informasiya və

kommunikasiya texnologiyaları sferalarının əhatə dairəsinin inkişaf etdirilməsi, elmi araşdırmaların yerinə yetirilməsi və bu sahədə əldə edilən nəticələrin tətbiqi üzrə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2009-cu il 22 dekabr tarixli fərmanına əsasən, Sumqayıt Yüksək Texnologiyalar Parkı yaradılmışdır. Ümumiyyətlə, YTP elmi tədqiqatların və təcrübi-konstruktor işlərinin yerinə yetirilməsi və əldə olunan yeni texnoloji nəticələrin istehsalat yönəldilməsini təşkil edir. STP-da elektrik avadanlıqları, kabellər, polimer məhsulları, polad emalı və maşınqayırma hissələri, qaldırıcı kranlar və s. kimi məhsullar istehsal olunaraq, həm ölkədaxili, həm də xarici tələbatları ödəmək gücünə malikdir. STP dövlət büdcəsinin ən iri vergi ödəyicisi hesab olunaraq, tikinti sektorunda və istehsal sferasında, ümumilikdə, 4500 işçi çalışır.

Ölkədə eyni zamanda Sumqayıt, Mingəçevir, Qaradağ, Balaxanı Sənaye Parkları fəaliyyət göstərir. Bundan başqa, Sumqayıt Sənaye Parkı 7 il müddətinə əmlak vergisindən, torpaq vergisindən, mənfəət vergisindən, gömrük rüsumundan, istehsalda istifadə məqsədilə əldə olunan texnika və texnologiyaya görə ƏDV-dən azad olunmuşdur. Bu isə ölkə iqtisadiyyatının rəqabətqabiliyyətinin artırılması istiqamətində atılan addımlardan hesab olunur.

Bundan başqa, ölkədə fəaliyyət göstərən innovativ müəssisələrdən biri də 2012-ci il 13 iyulda əsası qoyulan və hal- hazırda müxtəlif regionlarda 11 mərkəzi olan Asan xidmət mərkəzi hesab olunur. İstənilən ölkənin rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyata malik olmasını şərtləndirən əsas amillərdən biri əhaliyə göstərilən xidmətin yüksək səviyyədə olmasıdır ki, bu baxımdan Asan xidmət mərkəzi “vahid məkan” prinsipi altında 6 məqsədə xidmət etmiş olur: operativlik, şəffaflıq, nəzakətlik, məsuliyyət, etik davranış qaydalarına nəzarət və rahatlıq.

Ölkədə insan kapitalının inkişaf etdirilməsi məqsədilə “2007-2015-ci illərdə Azərbaycan gənclərinin xarici ölkələrdə təhsili üzrə Dövlət Proqramı” qəbul olunmuşdur. Proqrama uyğun olaraq həmin illərdə ümumilikdə, 3302 nəfərin təhsili ilə əlaqədar xərcləri ARDNŞ tərəfindən ödənilmişdir.

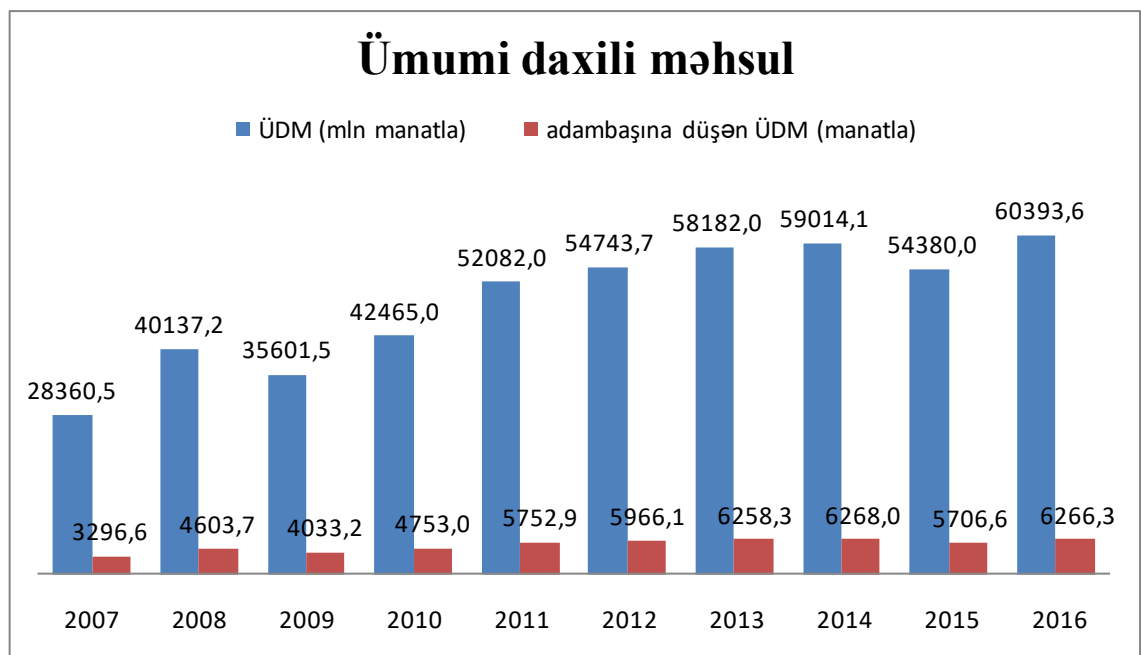
Cədvəl 1.1

Dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər

	2005	2010	2012	2013	2014	2015	2016
Dövlət büdcəsindən elmə çəkilən xərclər, milyon manat	28,8	92,8	116,7	117,0	124,2	113,2	110,2
Ümumi daxili məhsula nisbətən, faizlə	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2
Dövlət büdcəsinin xərclərinə nisbətən, faizlə	1,3	0,8	0,7	0,6	0,7	0,6	0,6

Mənbə: az.stat.gov.az

İnnovativ yeniliklərin tətbiqi və neft gəlirlərinin insan kapitalının inkişafına yönəldilməsi öz növbəsində iqtisadi artımı sürətləndirmiş oldu. Buna görə də, ölkədə istehsal olunan ÜDM və adambaşına düşən ÜDM göstəriciləri də ölkə rəqabət qabiliyyətliliyini müəyyənləşdirən amil hesab olunur. Aşağıdakı şəkildə 2007-2016-cı illər üzrə ÜDM-un göstəricilərinə əsaslanan diaqram verilmişdir:

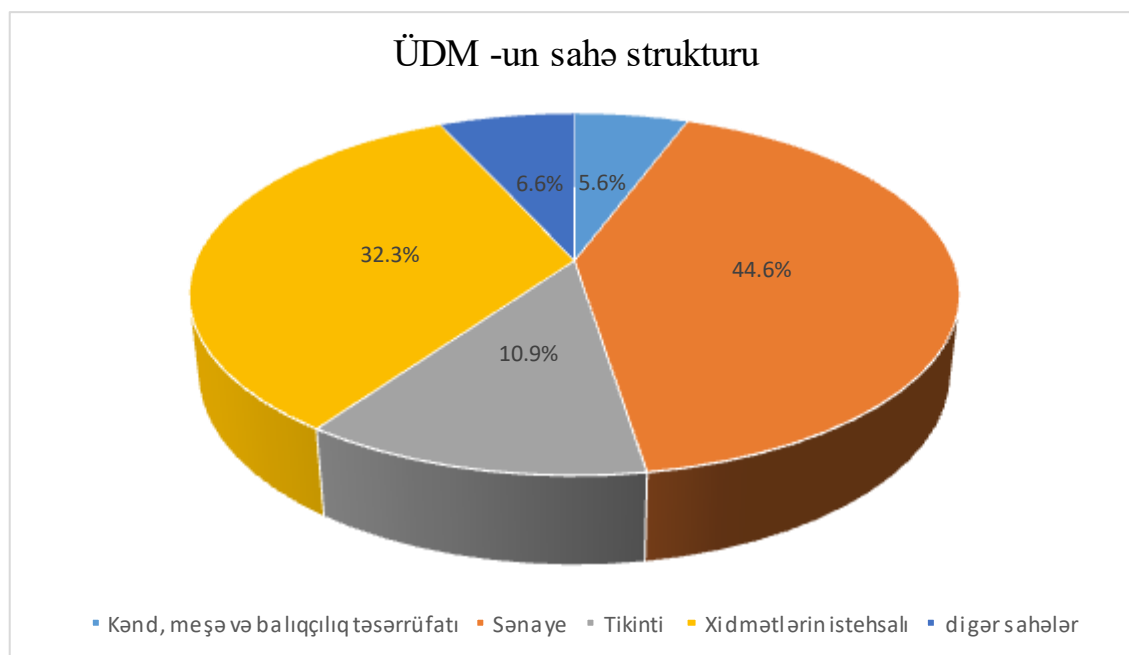

Şəkil 1.1. ÜDM-nun 2007-2016-cı illər üzrə göstəriciləri

Mənbə: DSK-nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

Diaqrama nəzər saldıqda, göstərilən illər ərzində ÜDM-un həcmi üzrə ən aşağı göstərici 2007-ci ildə, ən yüksək göstərici isə, 2016-cı ildə, adambaşına düşən ÜDM-

un həcminə görə isə 2007-ci ildə aşağı, 2014-cü ildə isə yüksək göstərici qeydə alınmışdır. Neft sektorunun ÜDM-da payı 2015-ci ildə 25520,1 mln manat (47,3%), 2016-cı ildə 22798,3 mln man (41,6%), 2017-ci ildə isə 22541,1mln manat 38, 5% təşkil etmişdir. Göründüyü kimi, son 3 ildə ÜDM-un formalaşmasında neft sektorunun payı getdikcə azalmış, qeyri-neft sektorunun payı isə artmışdır. Aşağıda verilmiş diaqramda 2016-cı ildə ÜDM-un formalaşmasında iştirak edən müvafiq sahələrin çəkisi təsvir edilmişdir:

Şəkil 1.2. ÜDM-nun sahə strukturu

Mənbə: DSK-nin məlumatları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur

2016-cı ildə ÜDM-nin formalaşmasında göründüyü kimi sənaye üstünlük təşkil edir ki, onun da 39,6%-i neft və qaz sənayesi, 5%-i isə qeyri-neft sənayəsinin payına düşür. ÜDM-un sahə strukturunda xidmət sektorundan ticarət, nəqliyyat vasitələrinin təmiri 7,5 %, turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iaşə 2,2%, nəqliyyat və anbar təsərrüfatı isə 5,9% , informasiya və rabitə 1.9% çəkiyə malikdir.

DSK-nin statistik məlumatına əsasən, 2015-ci illə müqayisədə, ÜDM-un sahə strukturunda sənayenin payı 5,3% azalmış, tikinti və xidmət sektorunun payı isə

uyğun olaraq 1,7% və 2,8% artmış, həmçinin, kənd, meşə və balıqçılıq təsərrüfatının ÜDM-da çəkisində isə 0,4% azalma müşahidə olunmuşdur.

Bundan başqa, sənayenin sahə strukturuna nəzər saldıqda, 2015-ci ildə mədənçıxarma sənayesi ümumi sənayenin 67%, 2016-cı ildə isə, 69,8%-ni, emal sənayesi isə 2015-ci ildə 24,3%, növbəti ildə isə 22,9%-ni təşkil etmişdir.

Ümumiyyətlə, sonuncu illərə diqqət yetirsək, mədənçıxarma sənayesində azalma meylləri, emal sənayesində isə artma meylləri müşahidə olunmuşdur. Son illərdə elm-sənaye parklarının inkişafı, ETT-nin nailiyyətlərinin iqtisadiyyata tətbiqi və s. amillərinin təsiri ilə emal sənayesində artım tendensiyası müşahidə olunmuşdur. Həmçinin, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması inkişaf etdirilməsi istiqamətində görülmüş tədbirlərin nəticəsi olaraq, ÜDM-da özəl bölmənin payında ciddi artım baş vermişdir. Belə ki, əgər 1995-ci ildə ÜDM-da özəl bölmənin payı 30,3% idisə, 2016-cı ildə artıq 81,2% olmuşdur.

Ölkənin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinin digər şərti kiçik və orta sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi təşkil edir. Dünyaca İEÖ-də müəssisələrin 80-90%-i, eləcə də, ÜMM-un 45-50%-i, məşğul əhalinin isə 50-60%-i, yeni fəaliyyətə başlayan iş yerlərinin 70-80%-dən çoxu kiçik və orta sahibkarlığa əsaslanır. Sahibkarlıq fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə kömək məqsədilə ölkədə fəaliyyət göstərən əsas qurumlara Azərbaycanda İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondu, Sahibkarlar Şurası, Biznes Tədris Mərkəzləri və s. misal göstərmək olar. İxracın və İnvestisiyaların Təşviqi Fondunun məqsədi sahibkarlıq subyektlərinin ölkənin ixrac qabiliyyətinin artırılmasında, əlverişli investisiya mühitinin yaradılmasında, ölkənin iqtisadi əlaqələrinin genişlənməsində və birgətərəfdaşlıq layihələrinin yerinə yetirilməsində iqtisadi subyektlərə yaxından dəstək göstərməkdir. Ölkəmizdə kiçik və orta sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi üçün gələcəkdə Sumqayıtda və Balaxanıda sənaye klasterlərinin yaradılması nəzərdə tutulub. Balaxanıda yaradılması nəzərdə tutulan sənaye klaster Bərk məişət tullantılarının çeşidlənməsi zavodunda

istehsal olunan xammal əsasında yeni istehsal prosesinin həyata keçirilməsi məqsədini daşıyacaq.

Bundan başqa, qəbul olunmuş “Regionların sosial-iqtisadi inkişaf proqramı”nın (2014-2018) əsas prioritet istiqamətlərindən biri də regionlarda fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinin sayının artırılmasından ibarətdir. Sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi üçün proqramın yerinə yetirilməsi ilə Azərbaycan Respublikasının Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaitləri əsasında ölkə üzrə ümumilikdə 19,1 min sahibkara 1,2 milyard manat güzəştli kredit verilmiş və sonda 110 min yeni iş yeri yaradılmışdır. Sahibkarların maliyyə vəsaitlərinə olan ehtiyacını ödəməsi üçün onlara verilən güzəştli kreditlərin maksimum məbləği 100 min ABŞ dollarından 10 mln. manatadək artırılmış, həmçinin, güzəştli kreditin maksimum müddəti 2 dəfə artırılaraq 5 ildən 10 ilədək uzadılmış, onların faiz dərəcələri 7%-dən 6%-ə dək azalmışdır. Ümumiyyətlə, proqram regionlarda aqrar sektorun inkişafına, magistral yolların və infrastruktur sahələrin inkişafına, əhaliyə göstərilən rabitə və informasiya xidmətlərinin keyfiyyətinin artırılmasına, əhalinin ekoloji baxımdan təmiz su ilə təminatının yaxşılaşdırılmasına və s. yönəldilmişdir. Proqramın yerinə yetirilməsi müddətində əhalisinin sayı 1,1 mln olan 26 rayonun 702 yaşayış məntəqəsində müasir yol infrastrukturunu tikilmişdir. Həmçinin, əhaliyə göstərilən rabitə xidmətlərinin yaxşılaşdırılması üçün 982 poçt şöbəsi, 1395 ATS yaradılmışdır.

Aqrar sektorun inkişafı üçün nəzərdə tutulmuş Aqrolizinq ASC vasitəsilə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı müasir texnologiyalar, təkmil avadanlıqlar əsasında həyata keçirilmişdir. Beləki, kombaynlar, kənd təsərrüfatı texnikası fermerlərə lizinq yolu ilə ya icarəyə verilir, ya da satılır. Ümumiyyətlə, SKMF-dan verilən güzəştli kreditlərin 64%-i kənd təsərrüfatına yönəlmişdir. Ölkədə investisiya fəallığının artırılmasında mühüm rol oynayan İnvestisiya şirkəti təkmil avadanlıqların müəssisələrə tətbiqinə şərait yaratmış, “Milk Pro”, “Ağstafa Aqroservis”, “Azərtoxum”, “Dəvəçi Broylərdə” hazırlanan layihələrdə çıxış etmişdir. Həyata keçirilən tədbirlərin yekununda, işləyənlərin 74%-i, büdcə

gəlirlərinin 72,5%-i özəl sektorun payına düşmüş, təsərrüfat subyektlərinin sayı 2,5 dəfə yüksəlmiş, ÜDM-un formalaşmasında isə özəl sektorun payı 80%-dən çox olmuşdur.

Aqrar sektorda sənaye potensialının yaxşılaşdırılması istiqamətində yerinə yetirilən tədbirlər bir növ ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə yönəlmişdir. Bununla da, əhalinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının yerli istehsal əsasında ödənilməsinə dair 2008-ci ildə ölkə prezidenti tərəfindən “Əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair” Dövlət proqramı (2008-2015) imzalanmışdır. Bununla da, 2009-cu ildə büdcədən kənd təsərrüfatı üçün nəzərdə tutulan vəsait 44% artaraq, 388.2 milyona qədər artmışdır. Bunun nəticəsi olaraq, 2014-cü ildə əvvəlki illə müqayisədə, taxıl istehsalı 1,6%, buğda istehsalı isə 1,7% artmışdır. Statistik məlumatlara nəzər salsaq, kiçik sahibkarların üstünlük təşkil etdiyi iqtisadi fəaliyyət növü bütün illərdə topdan və pərakəndə ticarət, avtomobillərin və motosikletlərin təmiri sferasında, azlıq təşkil etdiyi fəaliyyət növü isə təhsil, əhaliyə səhiyyə və sosial xidmətlərin göstərilməsi sahələrində qeydə alınmışdır.

1.2. Sənaye potensialından istifadənin və innovativ idarəetmənin nəzəri əsasları

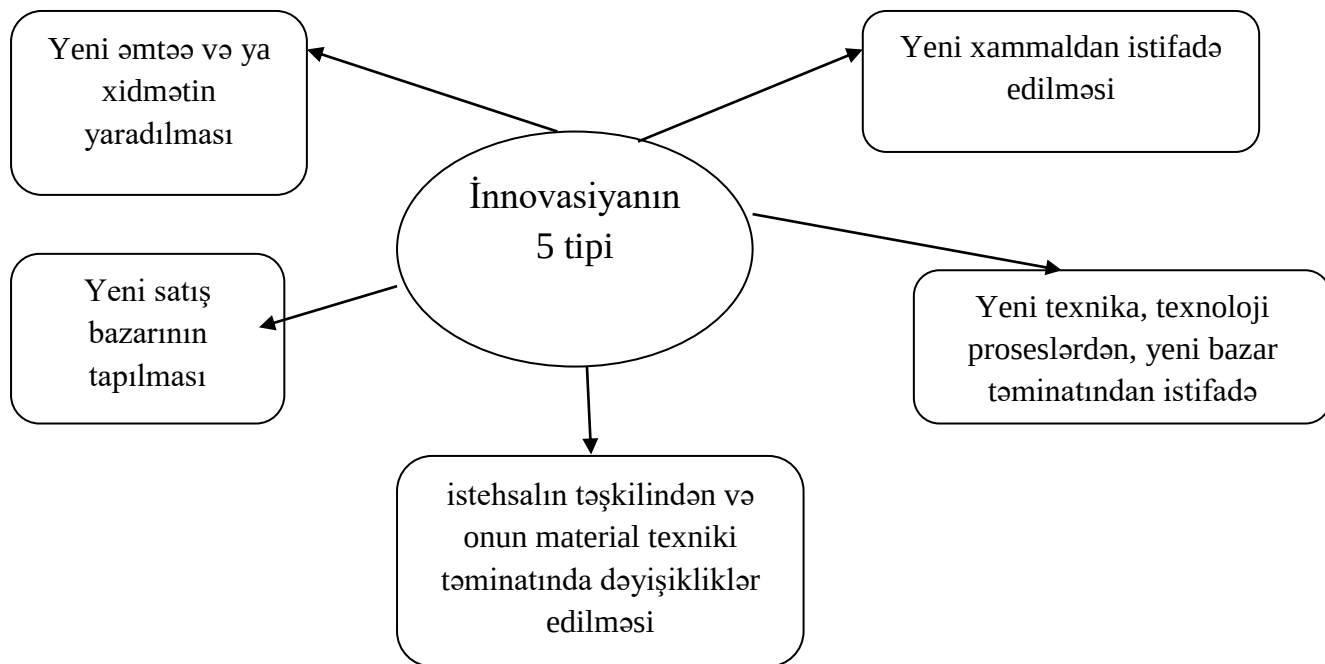
İqtisadi ədəbiyyatlarda innovasiya anlayışına dair fərqli fikirlərə rast gəlmək olar. İnnovasiya latın sözü olub, “innovato”- yeniləşmə və yaxud yaxşılaşma mənalarını ifadə edir. İnnovasiya anlayışının tarixi kökləri nisbətən fərqlənsə də, bu anlayışa müxtəlif baxışlar və ümumi konseptual yanaşmalar mövcud olmuşdur. İnnovasiya fikrinin yaranmasının müxtəlif iqtisadi proseslərlə bağlılığını tarixi kontekstdə tədqiq etmək daha məqsədəuyğun hesab edilir. Hər şeydən öncə qeyd etməliyik ki, bu anlayışın formalaşmasının tarixi kökləri XVIII əsrə təsadüf edir. Hələ bu dövrdə fransız maarifçisi Jan Kondorse elmin, sənayenin innovasiya ilə əlaqəli olduğunu və onların fəaliyyətinə müsbət təsir etdiyini sübut etməyə cəhd

göstərmişdir. Onun baxışlarına əsasən elmi nailiyyətləri, sənaye istehsalı, tətbiqi, iqtisadi inkişaf proseslərinin artımına şərait yaradır.

Elmi tərəqqi ilə bağlı məsələləri daha geniş formada isə David Rikardo tədqiq etmişdir. Onun bu istiqamətdə konsepsiyasına görə ixtiraların və kəşflərin iqtisadiyyata və sənayeyə tətbiqi səmərəsinin nəticəsi özünü əməyin daha da dərinləşməsində, keyfiyyətin artırılmasında əks etdirir. Məhz təkamül prosesini və elmi texniki tərəqqi məsələlərinə olan dərin baxışlarla onun bu istiqamətdə nəzəriyyəsinin yaranmasında baza rolunu oynamış, məhsul istehsalının dəyərinin texniki tərəqqi ilə əlaqəli olması ilə əlaqədar konseptual əsasları irəli sürməyə imkan vermişdir. Daha sonralar isə A.Şumpeter öz nəzəri yanaşmasına əsasən, innovasiya ilə bağlı fikirlərini daha da inkişaf etdirmiş, eləcə də yeni məhsul satışı və xammal resurs bazarlarının əldə olunmasının texniki tərəqqi ilə üzvü sürətdə bağlılığını tədqiq etmişdir. Ümumilikdə, qeyd etməliyik ki, bu anlayışdan ilk dəfə XX əsrdə istifadə olunmuşdur. Belə ki innovasiya haqqında tədqiqatların əsasını qoyan Jozef Şumpeter özünün 1911-ci ildə nəşr etdirdiyi “İqtisadi inkişaf nəzəriyyəsi” əsərində innovasiya, yeni texnikadan istifadəni, innovasiya texniki dəyişikliyin iqtisadi təsiri kimi məsələlərlə innovasiyanı sistem dəyişiklik və proses kimi nəzərdən keçirmişdir. O, öz tədqiqatlarında sahibkarlıq sektorunun inkişafını daha müasir texnoloji avadanlıqların tətbiqi və elmi texniki tərəqqi nailiyyətlərinin tətbiq edilməsi ilə sıx bağlı olduğunu qeyd etmişdir. Elmi texniki tərəqqinin nailiyyətlərinin tətbiq edilməsi isə bu sahibkarlara daha üstün mövqedən çıxış etməyə şərait yaradaraq, birbaşa olaraq onların mənfəətlərinin və gəlirlərinin artmasına təsir göstərir. Burada Şumpeter innovasiya anlayışına sadəcə nəzəri deyil, həm də praktiki cəhətdən diqqət yetirərək, onu geniş şəkildə təhlil etmiş, innovasiya və iqtisadi inkişaf arasındakı qırılmaz əlaqəni və gələcəkdə innovasiyanın sosial iqtisadi inkişafdakı rolundan da bəhs etmişdir.

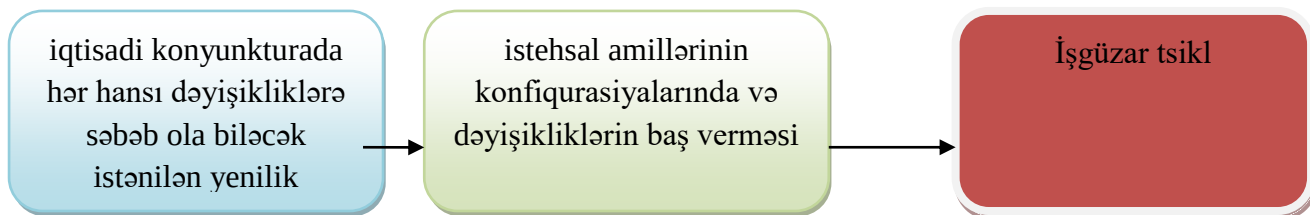
Bununla yanaşı, o təsərrüfat fəaliyyətini 2 əsas cəhətini tədqiq etmişdir: gündəlik dövrüyyə və iqtisadi inkişaf. İnnovasiya prosesinə elmi texniki tərəqqinin

nəticəsi kimi baxaraq, qeyd etmişdir ki, istehsal funksiyası yığma təsir edən faktorların dəyişməsi uçot ilə məhsulun kəmiyyətinin dəyişməsinə ifadə edir. Bir sıra yeniliklər vasitəsilə istehsalda dəyişikliklər edilməsini əsaslandırırmış və bunu yeni kombinasiyalar və iqtisadi inkişafda rolunu təsvir etmişdir. Onun bu cür dəyişikliklərin 5 tipini şəkil 1.3-dəki sxemdəki kimi fərqləndirmişdir.

Şəkil 1.3. Şumpetere görə innovasiyanın 5 tipi (5, 23)

Şumpeter apardığı tədqiqatlarda işgüzar tsiklların səbəbini innovasiya prosesində görürdü. Bununla o, sadəcə olaraq texniki kəşfləri və irəliləyişləri nəzərdə tutmurdu həmçinin yeni istehsal metodların, eləcə də yeni xammal növlərin nəzərdə tuturdu. Bu iqtisadi konyunkturaya təsir edə biləcək hər bir yeniliyi işgüzar ilkin, potensial mənbəyi kimi dəyərləndirirdi. Məhz buna müvafiq qeyd edə bilərik ki, Şumpeter nəzəriyyəsini işgüzar tsiklində aşağıdakılar öz əksini tapmışdır.

Şəkil 1.4. İnnovasiyalı idarəetmədə işgüzar tsikl

O, eyni zamanda innovasiya prosesində iqtisadi yüksəlişin əsas mənbəyini göstərərək qeyd edirdi ki, iqtisadi artım, istehsal prosesinin inkişafına texnoloji avadanlıq da bir sıra sahələrdə mütəmadi olaraq baş verən dəyişiklik təkamül prosesi olmadan reallaşdırı bilməz. Bu amil özlüyündə bazarlarda münasib qiymətə və yüksək rəqabətli məhsulların çıxarılmasına, bazar sistemindən müasir tələblərin daha da təkmilləşdirilməsini və ümumilikdə istehlakçıların tələblərinə uyğun məhsul istehsalı ilə qarşılıqlı şəkildə əlaqəlidir. Bu zaman burada innovasiyanın rəqabət qabiliyyətinin inkişafında rolu onunla izah olunur ki, məhsul istehsalı və satışında qiymət amili və bazara münasib qiymətə keyfiyyətli məhsul çıxarılması, innovasiya amilinə görə çıxış edir.

Mövcud ədəbiyyatlarda innovasiyaya verilən təriflərin bir qismi bu formada ümumiləşdirə bilərik :

Şumpeterin fikrincə, innovasiya prosesini tətbiq etmək məqsədi ilə müxtəlif bazarların yaradılması, yeni istehlak əmtəələrin və nəqliyyat vasitələrinin yaradılması və sənayenin təşkili formalarının dəyişdirilməsidir.

A.Marşall- qeyd etmişdir ki, innovasiya prosesi, iqtisadiyyatın ümumi təkamülünün və iqtisadi proseslərin sürətləndirici kimi çıxış edir və işgüzar fəaliyyətin əsas məzmununu təşkil edir.

F.Valenta- innovasiya prosesini mənfə və müsbət sosial iqtisadi dəyişikliklərə səbəb olan müxtəlif istehsal üzvlərinin ilkin strukturların dəyişdirilməsi formasında şərh vermişdir.

V.Santo- İnnovasiya ixtira , kəşf və təlim nəticələrinin tətbiqindən müəyyən əlavə dəyər, mənfəət qazanmağa təmin edən texniki prosesdir.

D.M.Qivişiani –cəmiyyətin yeni ictimai tələbatı ödəmək məqsədilə yeni praktiki vasitələrin yaradılması və istifadəsi üzrə kompleks prosesdir.

S.V.İlenkova – idarəetmə obyektinin dəyişdirilməsi və müxtəlif ekoloji, elmi texniki, iqtisadi və digər sahmlərini də əldə etmək məqsədi yeniliyin tətbiqinin son nəticəsi kimi çıxış edir.

T.N.Əliyev - İnnovasiya dəyişən şəraitə münasibət bildirməkdir və birliklərin yeni məhsul və xidmətə çevirməklə bağlı prosesdir.

M.Porter innovasiya anlayışına yanaşmasında xüsusilə qeyd etmişdir ki, hər hansı bir ixtiranın texnologiyanın, istehsal prosesinə kommersiya məqsədləri üçün tətbiq olunması onun gözlənilən nəticələrin alınması fikri nəzərə çarpır. O, xüsusilə şirkətin rəqabət üstünlüyünü innovasiya inkişafında göstərmişdir və bu formada qeyd etmişdir ki, uğur əldə etmiş hər bir şirkət öz xüsusi strategiyasını tətbiq edir. Bu zaman şirkət öz rəqabət üstünlüyünü innovasiyaların vasitəsilə qazanır. Onlar yeni texnologiyalar tətbiq edərək və yeniliklərə yaxınlaşaraq, həm də yeni iş yerlərini istifadə edirlər. Bu zaman yeniliklərin tətbiq edilməsi istiqamətində şirkət rəqabət üstünlüyünü əldə edir və daha sonradan bu onun yüksək gəlir əldə etməsinə şərait yaradır. Buna görə digər şirkətlərdə innovasiya biznesi, onların fəaliyyətinin əsas məşğuliyyəti olaraq daha aktual olur.

Rikardo xüsusi yeniliklərlə əlaqədar apardığı tədqiqatlarda və baxışlarından belə bir fikir əsaslandırılmışdır ki, o tədqiqatlarında 3 əsas istiqamətdən bəhrələnir.

Birinci istiqamət ondan ibarət olur ki, əmək haqqının artmasının müəssisə və təşkilatlardan kapital sahiblərini fəhlə əməyinin daha mütərəqqi texnologiyalarla əvəz edilməsinə sövq edir.

İkinci istiqamət isə bundan ibarətdir ki, ilk dəfə olaraq texnoloji işsizlik problemi və onun yaranma mənbəyini öz əsərlərində tədqiq etmişdir. Onun bu yanaşmasını isə K.Marks özünün “Kapital” əsərində daha da təkmilləşdirmişdir.

Bu sonuncu istiqamətdə isə Rikardo əmək məhsuldarlığının dəyişmədiyi halda, yeni ixtiralar faiz dərəcəsinə və eləcə də əmək haqlarından təsirinin neytrallıq mövqeyini üstün hesab edir.

İnnovasiya ilə bağlı aparılan tədqiqatlarda N.D.Kondratyevin rolu əvəzsizdir. O birbaşa olaraq innovasiya fəaliyyəti haqqında tədqiqatlarla məşğul olmasa da dolayı yolla bazarda konyunkturanın tətbiqi və onun dəyişkənlik mərhələləri ilə əlaqədar və eləcə də iqtisadi fəaliyyətlə bağlılığına dair müxtəlif praktiki cəhətdən əhəmiyyət

kəsb edən araşdırmalar aparmışdır. Bu tədqiqatlar isə innovasiyanın iqtisadiyyat, istehsal və bir sıra digər sahələrlə olan bağlılıqları istiqamətində müsbət rol oynamışdır. Belə ki, o yarım əsrlik dövrü əhatə edən bir mərhələ üzrə bazar konyunkturasının təhlil vasitəsi ilə müəyyənləşdirmişdir. İstehsal prosesinin müxtəlif dövlətləri arasında yeni ixtira və kəşflərin ideyaların tətbiqi ilə ciddi şəkildə əlaqəlidir. Onun bu sahədəki araşdırmaları, innovasiya fəaliyyətinin nəzəri əsasları istiqamətində xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Bir sıra tədqiqatçılar müxtəlif dövrlərdə innovasiya nəzəriyyəsi və fəaliyyətinin inkişafı ilə əlaqədar daha çox mühüm tədqiqatlar aparmışlar. Belə ki, S.Kuznes (Nobel mükafatı laureatı)- innovasiya anlayışının tarixi dövrilik baxımından şərh etmiş və onu daha çox sosial iqtisadi və bazar tələbləri ilə əlaqələndirmişdir.

F.Xayek “Avstriya iqtisadi məktəbi”nin nümayəndəsi kimi innovasiya fəaliyyətini geniş şəkildə şərh edən tədqiqatçılardan hesab edilir. O, bu anlayışı biliklərin genişlənməsi və yayılması kimi şərh etmişdir. Onu aşağıdakı formada əsaslandırmışdır ki, müasir dövrdə inkişaf etməkdə olan rəqabət mühiti bazar münasibətlərində qaydaları köklü surətdə dəyişmişdir. Belə olduqda isə həm bazarın tələbləri daha da artmış və istehlakçıların tələblərinə uyğun təkmil və fayda səviyyəsi daha yüksək olan məhsul və xidmətlərin istehsalı müəssisə və təşkilatların diqqət yetirməli olduğu aktual məsələlərə çevrilmişdir. Bu proses bazara müxtəlif məhsul və xidmətləri təqdim edən müəssisə və təşkilatların texnoloji avadanlıqlardan istifadə və eləcə də intellektual qabiliyyətinin yüksəlməsinin ən mütərəqqi bazar infrastrukturunun qurulması və elmi texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən istifadə edərək, onun müxtəlif sferalarda tətbiqini zəruriləşdirmişdir.

İnnovasiya nəzəriyyəsinin növbəti inkişaf mərhələsi hesab edilən XX əsrin 70-80-ci illərində, xüsusilə yeni texniki dönüşün başlanması və bu istiqamətdə inkişaf etmiş dövlətlərin mövqeyinin daha da möhkəmlənməsi innovasiya fəaliyyətinin aktuallaşması üçün xarakterik olan bir mərhələni əhatə edir. Bu dövrdə isə bir sıra iqtisadçılar innovasiya prosesləri ilə əlaqədar məsələləri daha da təkmilləşdirərək

müxtəlif tədqiqatlar aparmışlar. Bunlara misal olaraq, Y.Vandeyn, Q.Menş, Y.V.Yakoveç göstərə bilərik. Bu tədqiqatlarda innovasiya fəaliyyətinə iqtisadi inkişaf və elmi texniki tərəqqinin əsas tərkib hissəsi kimi yanaşılmışdır. Bu, nöqteyi nəzərindən S.Y.Qlazyevin fikirləri də xüsusi maraq kəsb edir. O, innovasiya fəaliyyətinin dinamik iqtisadi inkişafı, işsizlik və bununla yanaşı olan texniki inkişafın iqtisadi təsirini təhlil edərək, yeni innovasiya potensialının yaradılması və bunun bəşəriyyət üçün rolunu şərh etmişdir.

1990-cı illərdən etibarən innovasiya ilə əlaqədar aparılan tədqiqatlar, və innovasiya nəzəriyyəsi ilə bağlı istiqamət sahələri çoxşaxəliliyi ilə diqqəti cəlb etmişdir. Onun bu dövrdə baş verən bir sıra hadisələr dünyanın müxtəlif ölkələrindən elmi texniki tərəqqinin və transformasiya proseslərinin sürətlənməsinə səbəb olmuşdur. Onunla yanaşı, digər tərəfdən, dünyada bir sıra böhranların yaranmasına, eləcə də dövlətlərin bir-birlərinə qarşı olan iqtisadi və siyasi maraqları baxımından münaqişələrin artmasına gətirib çıxarmışdır.

Son dövrlərdə isə innovasiya fəaliyyəti ilə bağlı Amerika iqtisad məktəbinin apardığı araşdırmalar haqqında bəhs etdiyimiz bu problemlərin aradan qaldırılması istiqamətində mühüm rol oynaya bilər. Bu nöqteyi nəzərindən A.Şlezinqer Amerikanın son 30 ildə baş verən ictimai siyasi və sosial iqtisadi həyatındakı hadisələri ümumiləşdirərək, onu innovasiya fəaliyyəti ilə bağlılığını qeyd etmiş, eləcə də bu istiqamətdə meyillərin son yüksəliş və eniş nöqtələri və daxili və xarici təsir amillərinin tədqiq etmişdir. Ümumiyyətlə, müasir dövrün elmi yanaşmanın və innovasiya prosesinə baxışlarda nisbətən əvvəlki dövrlərlə müqayisədə daha təkmilləşmiş formadadır. Buna misal olaraq göstərə bilərik : Tvisin tədqiqatlarında innovasiya nəzəriyyəsi ilə əlaqədar qeyd edilmişdir ki, elmi texniki nailiyyətin sonu nəticələrinin idarəetmə obyektinin təkmilləşdirilməsi, bir sıra sahələrdə inkişafın təmin edilməsi məqsədi ilə bir məfhum kimi qiymətləndirmək daha doğru olardı. Bu yanaşma isə hal hazırkı dövrdə həm qloballaşmaqda olan dünyanın dəyişən və inkişaf edən xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Bir sıra iqtisadçı alimlər isə bu anlayışı yeni

fikirlərin və ixtiralarından istehsal və xidmət sferasında mütərəqqi dəyişikliyin əldə edilməsi və praktiki tətbiqinə əsaslanması ilə əlaqələndirirlər.

M.C.Ataşiyev və Q.S. Süleymanov öz tədqiqatlarında bu innovasiya prosesinin yeniliklərin tətbiqi ilə əlaqəli əsas istehsal fondları vasitəsilə texniki parametrlərinin təkmilləşdirilməsinə uyğun olaraq həyata keçirilən tədbirlər sistemi kimi qiymətləndirmişlər.

C.Kərimov, H.İsrafilov və A.Orucov innovasiya prosesi sadəcə olaraq, yenilik deyil, yeni kəşfin texnologiyanın yaradılması ilə əlaqədar bütün proseslərin məcmusu kimi tədqiq etmişlər.

İ.M.Abbasov, R.F.Sadiqov və sıra alimlər öz tədqiqatlarında innovasiyanı yüksək səmərəliyə malik, ixtiraların və kəşflərin son nəticəsi kimi qiymətləndirmişlər.

Yerli iqtisadçı alimlərin sənaye potensialından istifadənin və innovativ idarəetmənin nəzəri əsasları ilə bağlı müxtəlif cür yanaşmaları mövcuddur. Belə ki, sənaye potensialından istifadənin və innovativ idarəetmə ilə bağlı məsələlər bu formada şərh edilmişdir. Fikrimizcə, məhsul texnoloji və təşkilati idarəetmə yeniliklərin yaradılması, bazara daxil olması üçün məqsədyönlü fəaliyyətdir. Belə olduqda isə məhz təşkilati idarəetmə yeniliklərinin mövcud olması üçün innovasiya fəallığı zəruri şərtidir. Ona görə də istənilən müəssisənin, təşkilatın və dövlətin innovasiya siyasətinin reallaşdırılması, onun ümumi iqtisadi siyasətinin əsas tərkib hissəsi hesab edilir. İnnovasiya fəallığının səviyyəsi isə ümumilikdə müxtəlif müəssisə və təşkilatların rəqabət qabiliyyətini müəyyən edir.

II FƏSİL. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE POTENSİALINDAN İSTİFADƏNİN MÜASİR VƏZİYYƏTİNİN TƏHLİLİ VƏ QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ

2.1. Azərbaycanla sənaye potensialının mövcud vəziyyətinin təhlili

Ölkədə həyata keçirilən bütün bu tədbirlər davamlı iqtisadi inkişafın artmasına, müəssisə və təsərrüfat subyektlərinin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin əhatə dairəsinin genişlənməsinə, innovasiya fəaliyyətinin inkişafına müsbət təsir göstərən amillər kimi qiymətləndirilməlidir, Azərbaycanın dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyası kontekstində sistemimizin innovasiyalı və rəqabətqabiliyyətli olması dünya bazarı və qloballaşma prosesi meyarlarını tam qavramaq və ona uyğunlaşmaq zərurətini artırır.

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində innovasiyanın əsas xüsusiyyəti məhz onun istehlak xassələrindəki yenilik olmalıdır. Bu yenilik xüsusilə də sənayedə innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi zamanı tədqiq edilir. Sənayedə innovasiyanın qiymətləndirilməsi zamanı tətbiq edilən yeniliklər aşağıdakı kimi fərqləndirməyi tələb edir: Texnoloji əlaqələr hesabına reallaşan prinsipial əhəmiyyətli maliyyə alətlərinin tətbiqində, bilavasitə məhsulda ifadə olunan yeniliklər. Buna müvafiq olaraq, ölkəmizdə sənaye müəssisələrində proqram innovativ yanaşmadan istifadə edildiyi üçün əlverişli mühitin formalaşdırılması nöqtəyi nəzərdən çox mühüm addımlar atılır və milli innovasiya potensialının gücləndirilməsi üçün aktual problemlərin həlli baxımından bir sıra dövlət proqramları və intensiv tədbirlər həyata keçirilir. Bu tədbirlər, xüsusilə də respublikanın sənaye müəssisələrində innovasiyaya mane olan iqtisadi və istehsal xarakterli amillərin müəyyən edilərək aradan qaldırması ilə əlaqədardır. Belə ki, aparılan sorğulara əsasən innovasiyalara, mane olan iqtisadi amillər qismində əsasən maliyyə durumu və istehsala məsrəflərin yüksəkliyi daha çox müşahidə edilmişdir.

Ümumilikdə, bu sfera üzrə məhsul innovasiyaların tiplərinə görə, texnoloji innovasiyalar və məsrəflər 89%, emal sənayesi üzrə müvafiq göstəricidən isə 39% azalma baş vermişdir.

Statistik məlumatlardan görüldüyü kimi artıq ölkəmizdə emal sənayesində tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən xərclərin strukturuna əsasən qeyd edə bilərik ki, bu illər ərzində vəsaitin 72.8%-i texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlıqların alınmasına, 13.8%-i Yeni məhsulların xidmətlərin tətbiqi və işlənməsinə, 7.5%-i yeni texnologiyaların alınmasına, 2.6%-i texnoloji innovasiyalara, 1.3%-i layihələndirmə, yeni xidmət və metodların tətbiqinə sərf edilmişdir.

Bununla yanaşı, Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsinin sənaye vasitələrinin əməkdaşları arasında apardıqları sorğuların nəticələrinə əsasən qeyd edə bilərik, innovasiyaya mane olan amillərin 43%-ni iqtisadi , 30%-ni istehsalat xarakterli , 27%-ni isə digər amillər təşkil edir.

Bu sorğularda əsas və həlledici iqtisadi amillər içərisində 39% vəsaitin kifayət qədər olmaması , 22% dövlətin maliyyə dəstəyinin olmaması , 17% isə yeniliklərin dəyərinin yüksək olması ilə əlaqələndirilmişdir.

İqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsi və strukturunun təkmilləşdirilməsi nöqteyi-nəzərindən sənayenin inkişaf etdirilməsi respublikada həyata keçirilən iqtisadi siyasətin başlıca istiqamətlərdən biridir. Ölkədaxili və xarici rəqabətin müəssisələrin səmərəliliyinə necə təsir etməsi məsələsi Azərbaycanda liberallaşma, özəlləşmə və sənaye siyasətinə dair mübahisələrdə mərkəzi mövqedə olmuşdur. Belə ki, Ş.H.Haqverdiyeva hesab edirdi ki, Azərbaycan sənayesində mövcud olan inhisarçılıq sənayenin gələcəkdə qeyri-strukturlaşdırılması üçün ciddi maneədir. Həmçinin, islahatların əvvəlində iddia edilirdi ki, qiymətlərin liberallaşdırılmasının, yaxud müəssisələrin özəlləşdirilməsinin heç bir əhəmiyyəti yoxdur, çünki inhisarlar ləğv edilməmişdir. Başqaları isə təsdiq edirdilər ki, Azərbaycandakı müəssisələr xarici istehsalçıların həddindən artıq güclü rəqabətindən ziyan çəkir və onlar belə düşünürlər ki, idxala olan müxtəlif məhdudiyyətlər Azərbaycan sənayesinin səmərəliliyinin yüksəldilməsinə şərait yaradacaq .

Cədvəl 2.1

Emal sənayesində tətbiqi istiqamətləri üzrə texnoloji innovasiyalara çəkilən
xərclər (min Azn)

Vəsaitlərin xərclənməsi istiqamətləri	2010	2011	2012	2013	2014	2016	2017
Yeni məhsulların, xidmətlərin, yeni proseslərin tətbiqi və işlənməsi	45	785	3796	2519	728	2546	3320
Texnoloji innovasiyalarla əlaqədar maşın və avadanlıqların alınması	1782	288	40005	4526	2036	5048	23543
Yeni texnologiyaların alınması	6739	-	201.3	-	1002	-	-
Proqram vəsaitlərinin alınması	-	-	0.1	-	8	-	-
İnnovasiyalarla əlaqədar işçilərin öyrədilməsi hazırlığı	-	-	49.1	-	-	95.6	97
Marketinq tədqiqatları	0.8	-	0.4	-	-	-	1.1
texnoloji innovasiyalar	2	-	2583	-	-	140	-
Maşın, elektrik və optik avadanlıqların istehsalı	60.8	65.9	531.4	313	28.8	0.7	9120

Mənbə :Dövlət Statistika Komitəsi Bakı, 2017 <https://www.stat.gov.az/>

Azərbaycanda istehsalın restrukturizasiyası ilkin investisiyalar tələb edir, müəssisələrin əksəriyyəti üçün yeganə kapital qoyuluşu mənbəyi bölünməz gəlir olduğu şəraitdə isə, gəlirlərin azalması səbəbindən rəqabət istehsalın səmərəliliyinin artırılmasına mane olur, restrukturizasiyanı ləngidə bilir. Bundan əlavə, bir çox sənaye müəssisələrində restrukturizasiya, onların həcmnin azaldılmasını tələb edir ki, bu da istehsal faktorları bazarının zəifliyi və inkişaf etməməsi ilə bağlıdır, çünki “artıq, lüzumsuz” rəqabət istehsalın səmərəliliyinin azalması ilə müşayiət oluna bilər, halbuki müəssisələr kapital qoyuluşunun və əmək məsrəflərinin azalmasına çalışırlar. Bütün bunlar onu göstərir ki, rəqabətin gücü, hətta müəyyən hədd daxilində təsiri

onun dərəcəindən asılı olaraq dəyişə bilər. Rəqabətin səmərəliliyə təsiri vaxt ölçülərinin parametrlərindən asılı olaraq dəyişə bilər. Müəssisələr və firmalar qısa zaman ərzində səmərəliliyi artırmaq və restrukturizasiya üçün çox az iş görə bilərlər, əgər yeni şəraitə uyğunlaşmaq və yenidənqurma üçün onların ixtiyarında müəyyən qədər vaxt ehtiyatı olsa, rəqabətdən gələn mənfəət daha aydın üzə çıxar. Bizim tədqiqatımızda Azərbaycan müəssisələrinə təsir edən rəqabətin səbəblərinin müxtəlif növləri fərqləndirilir. Məsələn, xarici istehsalçıların rəqabətinin təsiri ölkə istehsalçıları arasında olan rəqabətdən fərqlənə bilər. Ölkədə hazırlanmış məhsullar, bir qayda olaraq, idxal olunan məhsullara nisbətən zəif olmuşdur, hətta bu, belə olmasa da, istehlakçılar xarici malları əldə etməyə daha çox meyilli olmuşlar. Azərbaycan istehlakçılarının bu cəhətini nəzərə alıqda güman etmək olar ki, daxili rəqabətə nisbətən xarici rəqabət daha sərt olmuşdur. O da məlumdur ki, xarici mallarla rəqabət, anoloji daxili mallardan güclü olduğuna görə müəssisələrə daha tez təsir etmişdir, çünki Azərbaycan müəssisələri bir-birilə rəqabətə, yaxud istehlakçının tələbatını cəld yerinə yetirməyə alışmamışlar, halbuki qərb firmaları bu sahədə böyük təcrübə toplamışlar.

Azərbaycanın sənaye müəssisələrinin xarici və ölkə istehsalçıları ilə rəqabətə reaksiyasının müxtəlifliyi də buradan irəli gəlir. Müəssisələrin səmərəliliyinin təhlilində ixrac bazarlarındakı beynəlxalq amilləri də nəzərə almaq zəruridir. İxracla məşğul olan firmaların ixracla məşğul olmayanlardan yaxşı işləmələrinin bir neçə səbəbi var. Beynəlxalq bazarlar yüksək keyfiyyətli malların istehsalçılarını az səmərəli işləyənlərdən daha sərt fərqləndirməyə qadirdilər. Üstəlik, keyfiyyətin beynəlxalq standartlara tabe olması istehsalın yenidən qurulmasında mühüm vadaredici qüvvədir. Həm də ixracatçılar ixracla məşğul olmayanlardan yaşamağa daha qabildirlər, çünki onlar elə mallar istehsal edirlər ki, bu mallara bazarda tələbat var. Azərbaycanda sənaye istehsalının strukturunun ilkin təhlili göstərir ki, o, digər ölkələrə nisbətən ümummillə səviyyədə o qədər də çox inhisarlaşmayıb. Rəqabətin yayılması daha çox onunla bağlıdır ki, Azərbaycanda istehsal olunan malların bazarı

digər ölkələrə nisbətən daha diferensiallaşmışdır, bu da ölkənin ərazisindəki infrastrukturların qeyri-bərabər inkişafından irəli gəlir. Buna görə də biz milli və regional məhsulların mərkəzləşmə dərəcəsini ölçür, lakin digər parametrləri o faktları nəzərə almaqla çıxırıq ki, bazarların coğrafiyası buraxılan məhsulun xarakterinə və regional nəqliyyat infrastrukturlarının keyfiyyətinə görə dəyişə bilər.

Nəqliyyat infrastrukturunun keyfiyyəti xüsusilə mühüm ola bilər. Müəssisənin yerləşdiyi region zəif inkişaf etmiş nəqliyyata malikdirsə, o, yerli inhisara çevrilə bilər, ona görə ki, bu sahəyə aid digər müəssisələr uzaq regionda yerləşmişdir. Beləliklə, zəif nəqliyyat infrastrukturunu rəqiblərin müdaxiləsi üçün maneəyə çevrilir. Uzaq məsafələr və infrastrukturun inkişafının həddən artıq qeyri-bərabərliyi bəzi regionlar üçün nəqliyyat xərclərinin bazar strukturunun əhəmiyyətli parametrləri ilə yanaşı nəzərə alınmasının vacibliyini göstərir.

Ölkə müəssisələri arasında rəqabəti məhdudlaşdıran digər amil sənayenin əvvəlki, sovet dövründəki strukturu ilə bağlıdır. O dövrdə bir çox potensial rəqiblər eyni istehsalat birliklərinin üzvləri idi. Bu cür sıx tarixi əlaqələrdə həmin müəssisələr rəqabət aparmayıb bazarın bölünməsi haqqında öz aralarında razılığa gələ bilirdilər. Bazarda mövqe üstünlüyü amili menecerlərin öz müəssisələrində əmək məhsuldarlığına olan stimullarını zəiflədə bilər. Biz Azərbaycan üzrə yerli əmək bazarındakı rəqabəti qiymətləndirə bilərik: bu bazarların əhəmiyyətli hissəsi üzrə məlumatlar onların hər birində yeganə sahibkarın, yaxud çox az miqdarda sahibkarların hökmranlıq etmələri haqqında sübutdur.

Milli sənayedə mülkiyyət formalarını detallarına kimi təhlil etdikdə aşağıdakı nəticələrə gəlmək olur: xarici kapitalın iştirak etdiyi birgə müəssisələr səmərəlilik baxımından daha əlverişli vəziyyətdə olur, onlardan sonra - özəl mülkiyyətli, nəhayət, qarışıq (dövlət və özəl) mülkiyyət formalı müəssisələr yer tutur.

Sənaye məhsulunun rəqabət qabiliyyəti kəmiyyət baxımından rəqabət qabiliyyəti göstəricisi vasitəsilə ifadə edilə bilər. Bu mühüm göstəricinin təyin

edilməsinin bir neçə üsulu məlumdur. Həmin üsulların ən geniş yayılmış növləri üzərində bir qədər ətraflı dayanaq.

Birinci üsul. Texnikanın rəqabət qabiliyyətinin təyin edilməsi meyarı bu əmtəənin aşağıdakı ifadədən tapılan istehlak qiymətidir:

$$Q_1 = Q_s + X_r$$

Burada: Q_1 - istehlak qiyməti;

Q_s - satış qiyməti;

X_r - bu məhsulun bütün normativ xidmət müddətində istehlakçının xərcləridir.

Burada xərclər iki əsas kateqoriyaya bölünür: sabit xərclər və dəyişən xərclər. Sabit xərclər bir dəfə çəkilir və onlara məmulatın alışı qiyməti, onun quraşdırılma, montaj xərcləri və sair dəyişən xərclər məmulatdan istifadə prosesində yaranır və istismar xərcləri aiddir.

Dəyişən məsrəflərin qiyməti (M_d) aşağıdakı düstur üzrə təyin edilə bilər:

$$M_d = (\Theta + I_t + I_{mr} + A + I_d) \cdot T_n$$

burada: Θ - xidmət heyətinin illik əmək haqqı fondu və sosial ehtiyaclar üçün ayırmalar;

I_t - cari təmir və xidmət üçün illik məsrəflər;

I_{mr} - yanacaq, enerji, sürtkü materialları və texnikanın istismarı ilə əlaqədar başqa materiallar üçün illik məsrəflər;

A - illik amortizasiya;

I_d — texnikanın istismarı ilə əlaqədar digər illik xərclər;

T_n - normativ xidmət müddətidir.

Məmulat köhnəldikcə dəyişən məsrəflərin məbləği və buna müvafiq olaraq istehlak qiymətində həmin məsrəflərin nisbi payı artır.

Rəqabət qabiliyyətinin təyin edilməsinin bu metodundan istifadə edərkən texniki parametrlər aşkar şəkildə iştirak etməsələr də, dəyər parametrlərində (satış və istehlak qiymətlərində) dolayı yolla nəzərə alınır.

İkinci üsul. Bu halda əmtəənin rəqabət qabiliyyətini təyin etmək üçün iki meyar nəzərə alınır: əmtəənin istehsalının və satışının maya dəyəri və onun keyfiyyət səviyyəsi.

Üçüncü üsul rəqib əmtəələrin texniki səviyyəsi və satış qiyməti nəzərə alınmaqla onların müqayisəsinə əsaslanır. Bu metoda görə əvvəlcə müqayisə ediləsi və baza kimi götürülmüş nümunənin (əmtəənin) keyfiyyət səviyyəsinin kəmiyyət göstəriciləri aşağıdakı düstura əsasən müəyyən edilir:

$$K=K_e \cdot K_t \cdot K_{et}$$

Burada: K - əmtəənin keyfiyyət səviyyəsinin kompleks göstəricisi;

K_e - estetik-erqonomik səviyyənin;

K_t - texniki səviyyənin;

K_{et} - etibarlılığın kompleks göstəricisidir.

İkinci mərhələdə müqayisə edilən nümunənin və müqayisə bazası kimi qəbul edilmiş əmtəənin rəqabət qabiliyyəti göstəriciləri müəyyən edilir:

$$R_i=KR_i^2/Q_i; R_s=KR_s^2/Q_s$$

burada: R_i və R_s — müqayisə edilən nümunənin və etalon əmtəənin rəqabət qabiliyyəti göstəricisi;

KR_i və KR_s - onların keyfiyyət səviyyəsinin kompleks göstəricisi;

Q_i və Q_s - baxılan nümunənin və etalon əmtəənin nəzərdə tutulan və ya faktiki satış qiymətidir.

$R_i > R_s$ olduqda, müqayisə edilən əmtəə daha çox rəqabət qabiliyyətlidir; $R_i < R_s$ olduqda, müqayisə edilən əmtəənin rəqabət qabiliyyəti daha azdır; $R_i = R_s$ olduqda, rəqabət qabiliyyətlilik eynidir.

Yuxanda qeyd edildiyi kimi, rəqabət qabiliyyəti obyektin müəyyən bazardakı analogi obyektlərlə müqayisədə rəqabətə davam gətirmək qabiliyyətini müəyyən edir. Buna görə də əmtəələrin rəqabət qabiliyyəti konkret bazarlar üzrə təhlil edilməli, eyni təyinatlı əmtəələrin və onlar üçün bazar seqmentlərinin alternativ variantları proqnozlaşdırılmalıdır. Əmtəələrin və bazar seqmentlərinin alternativ variantlarının

sayı üçdən az olmamalıdır. Bu problem firmanın xarici mühit amillərinin, analoji əmtəələr üzrə rəqiblərin, firmanın menecment sisteminin «girişinin», rəqib malgöndərənlərin, istehsalın təşkilati-texniki səviyyəsinin və başqa amillərin təhlilini əhatə edir.

Yeni sənaye siyasəti çərçivəsində 2004-cü ildən Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin başçılığı ilə sənayenin yeni inkişaf mərhələsi başlanmışdır. Bu mərhələdə neft-qaz sahəsindən gələn gəlirlərin bir hissəsi sənayenin müxtəlif sferalarının inkişaf etdirilməsinə istiqamətləndirilmiş, regionlarda sənaye strukturunun yaxşılaşdırılması məqsədilə dövlət proqramları hazırlanmış, enerji təminatının həll edilməsi yönündə əhəmiyyətli işlər həyata keçirilmiş, ümumi infrastrukturun yaxşılaşdırılması, yeni istehsal obyektlərinin açılması məqsədilə bir çox layihələr həyata keçirilmişdir.

Azərbaycanda sənaye siyasətinin başlıca məqsədlərindən biri də sənayenin rəqabət qabiliyyətinin yüksəldilməsinə istiqamətlənmiş tədbirlərin reallaşdırılmasından ibarətdir. Sənayenin rəqabət qabiliyyətinin artırılması üçün enerji tariflərinin tənzimlənməsi çevikləşdirilməli, çevik tarif siyasətini sərfəli vergi və gömrük rejimi və çevik məzənnə siyasəti davam etdirməlidir. Bununla yanaşı, sənayeyə sərmayələrin cəlbi məqsədilə imkanlar artırılmalı, sənayeyə istiqamətləndirilən dövlətin güzəştli kreditlərindən istifadə edilməsi və lizinq imkanları çoxaldılmalı, qeyri-neft sənayesinə sərmayə qoyuluşunun təşviqi mexanizmi formalaşdırılmalıdır [19, s.231]. Həmçinin, bir çox inkişaf etmiş dövlətlərin bu sahədə mövcud praktikasından istifadə edərək dövlət-özəl tərəfdaşlıq modellərinin həyata keçirilməsinin genişləndirilməsi diqqət mərkəzində tutulmalıdır.

Bu sahənin qiymətləndirilməsində dünya üzrə əhəmiyyətli göstəricilərdən biri olan Dünya Bankının "Doing Business 2017" hesabatında 190 ölkənin biznes mühiti təhlil edilmişdir. Azərbaycan, hazırlanmış bu Hesabatla görə, dünyada 3 və daha çox islahat aparan 29 dövlətdən biridir. Hesabatda "Xarici ticarətin aparılması" göstəricisinə görə beynəlxalq ticarət vaxtı idxal və ixrac bəyannamələrinin elektron

şəkilə təqdim edilməsi sisteminin icra olunması, "Vergilərin ödənilməsi" göstəricisinə görə nəqliyyat vasitələrinə tətbiq edilən verginin sadələşdirilməsi və "Elektrik təchizatı şəbəkələrinə qoşulma" meyarına əsasən isə yeni istifadəçilərin qoşulma nöqtələrinin müəyyənləşdirilməsi məqsədilə işlədilən zamana qənaət edən informasiya bazasının formalaşdırılması vacib islahatlar olaraq göstərilir.

Cədvəl 2.2

“Biznesə başlama” indeksi

<i>“Biznesə başlama” indeksi</i>			
	Azərbaycan	Avropa və Mərkəzi Asiya	OECD
Prosedur	2.0	4.9	4.8
Vaxt (gün)	3.0	10.2	8.3
Xərclər (adambaşına düşən gəlirin faizi)	1.3	4.7	3.1
Ödənilmiş minimum kapital (adambaşına düşən gəlirin faizi)	0.0	4.0	9.2

Mənbə. Dövlət Statistika Komitəsi Bakı, 2017, s.145

Azərbaycan "Biznesə başlama" göstəricisinə görə 5-ci (əvvəlki hesabatda 7-ci), "Kiçik investorların maraqlarının qorunması" göstəricisinə görə 32-ci (əvvəlki hesabatda 36-cı), "Xarici ticarətin aparılması" göstəricisinə əsasən 83-cü (əvvəlki hesabatda 94-cü) yerdə qərarlaşıb.

Hesabatda qeyd edilir ki, “Biznesə başlama” göstəricisinə əsasən Azərbaycanda kommersiya hüquqi şəxslərin qeydə alınması məqsədilə icra olunmalı olan prosedurların sayı 2, sərf edilən zaman 3 gün, lazım olan məbləğ isə 72 manatdır. Burada prosedurlar onlayn qeydə alınma üçün elektron imzanın alınması üzrə 1 gün, onlayn qeydiyyatdan keçmə üzrə isə (VÖEN və ƏDV qeydiyyatı daxil) 2 günə bərabərdir .

Görülən işlərin məntiqi davamı kimi Azərbaycan dövlət başçısının 10 yanvar 2014-cü ildə imzaladığı 212 sayılı Sərəncamı ilə ölkəmizdə 2014-cü ilin “Sənaye ili” olacağı elan edilmiş, sənayenin inkişafına dair tədbirlər planı həyata keçirilmişdir. Bundan başqa Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2014-cü ilin 26 dekabrında

imzaladığı 964 sayılı Sərəncamı vasitəsilə “Azərbaycan Respublikasında sənayenin inkişafına dair 2015-2020-ci illər üçün Dövlət Proqramı” **təsdiqləmişdir (14; 15).**

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, son dövrdə qeyri-neft sənayesinin artım tempi davamlı olaraq ümumi halda sənayenin artım tempini qabaqlayır. Qlobal iqtisadi böhranın hələ də bitmədiyi 2015-ci ildə qeyri-neft sənayesində 8,4 faizlik artım müşahidə edilmişdir. Qeyri-neft sənayesinə aid edilən metallurgiya və maşınqayırma sferalarında da son on ildə ciddi yüksəliş baş vermişdir. Belə ki, həmin illər ərzində maşınqayırma sənayesində məhsul istehsalı 15 dəfəyə yaxın artmış, sahənin qeyri-neft emal sənayesində payı 21,5 faizə çatmışdır. Yalnız 2015-ci ildə maşınqayırma sənayesi sahələrinin istehsal etdikləri məhsul və xidmətlər iki dəfə çoxalmışdır.

2015-ci ildə əsas kapitalla yatırılmış vəsait 16 milyard manata bərabər olmuş, onun 53 faizi sənayeyə yönəldilmişdir. Həyata keçirilmiş işlərin nəticəsi olaraq sənaye sahəsində işləyən işçilərin sayı 187,1 min nəfəri kəmiş, sənayedə orta aylıq maaş isə ölkə üzrə orta aylıq maaşdan təxminən iki dəfə çox olaraq 809,3 manata bərabər olmuşdur.

Müxtəlif iqtisadi inkişaf dərəcəsinə malik olan ölkələrin rəqabət qabiliyyətini göstərən hesablamalardan olan Dünya İqtisadi Forumunun hazırladığı Qlobal Rəqabətliklik İndeksi 113 dəyişəndən ibarətdir. Bu dəyişənlərin üçdə ikisi şirkət rəhbərlərinin sorğusu (tədqiqat aparılan ölkələrdə biznes iqlimini xarakterizə edən faktorları tam əhatə etmək üçün), üçdə biri isə açıq mənbələri (statistik məlumatlar, beynəlxalq təşkilatların müntəzəm apardığı tədqiqatlar) xarakterizə edir. Bütün dəyişənlər milli rəqabəti xarakterizə edən 12 nəzarət göstəricisində birləşir. Azərbaycan sonuncu reytingdə keçmiş SSRİ respublikalarından yalnız Estoniya və Litvadan geri qalıb, Rusiya, Qazaxıstan, Latviya, Qırğızıstan, Gürcüstan, Tacikistan, Ermənistan və Moldovanı qabaqlayıb.

Dünya İqtisadi Forumunun “2017-2018 Qlobal Rəqabətliklik Hesabatı”nda isə Azərbaycan reytingdə yeri iki pillə yaxşılaşaraq 35-ci yerə yüksəlmişdir. Ümumiyyətlə, “2017-2018 Qlobal Rəqabətliklik Hesabatı”nda Azərbaycanın mövqeyi

12 göstərici arasında doqquz göstərici üzrə yüksəlib: institutlar (15 pillə irəliləyərək 33-cü yer), infrastruktur (4 pillə irəliləyərək 51-ci yer), səhiyyə və ibtidai təhsil (1 pillə irəliləyərək 74-cü yer), ali təhsil və təlim (10 pillə irəliləyərək 68-ci yer), əmtəə bazarının səmərəliliyi (19 pillə irəliləyərək 31-ci yer), əmək bazarının səmərəliliyi (9 pillə irəliləyərək 17-ci yer), maliyyə bazarının inkişafı (18 pillə irəliləyərək 79-cu yer), biznesin mürəkkəbliyi (20 pillə irəliləyərək 40-cı yer) və innovasiya (11 pillə irəliləyərək 33-cü yer). Beləliklə, Azərbaycan ən böyük irəliləyişi biznesin mürəkkəbliyi indikatoruna dair qazanıb – 20 pillə .

Cədvəl 2.3

Qlobal Rəqabətliklik İndeksi

İllər	Qlobal Rəqabətliklik İndeksi		Reytingə cəlb olunmuş ölkələrin sayı
	Reyting	Xal	
2016-17	37	4.6	138
2015-16	40	4.5	140
2014-15	38	4.5	144
2013-14	39	4.5	148
2012-13	46	4.4	144

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə 2016-cı ildə təsdiqlənmiş “Azərbaycan Respublikasının Milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsi”ndə bu sənəd çərivəsində görülməli olan tədbirlərdən biri olaraq azad rəqabət mühitinin inkişaf etdirilməsi göstərilmişdir: “Maliyyə və real sektorları arasında tarazlığın müəyyənləşdirilməsi probleminin həll edilməsi ölkəmizdə rəqabət mühitinin daha da yaxşılaşdırılması vasitəsilə mümkün ola bilər. Belə ki, tək-cə tam rəqabət vəziyyətində iqtisadiyyatda stimül yaratmaqla yerli məhsul və xidmətlərin rəqabətqabiliyyətliliyini yüksəltmək mümkündür. Rəqabətə dair qanunvericilik aktlarının normalarının pozulması vəziyyətlərinin ilkin tədqiqi və tapılmış qanun pozuntuları ilə əlaqədar qərarların qəbulu iki fərqli fəaliyyət növü olması səbəbindən onlar üçün müvafiq ixtisaslaşma tələb edilir. Buna görə inkişaf etmiş ölkələrin (ABŞ, Avstriya, Latviya, Litva, Macarıstan, Çexiya və s.) təcrübəsinə müvafiq olaraq ölkəmizdə sərbəst fəaliyyət göstərən rəqabət orqanının formalaşdırılması məsələsinə

baxılacaq və xarici təcrübəyə müvafiq Rəqabət Məcəlləsinin qəbul edilməsi nəzərdə tutulur” .

Bundan başqa “Ağır sənaye və maşınqayırmanın inkişafına dair Strateji Yol xəritəsi” də qəbul edilmişdir ki, orada milli iqtisadiyyat və onun başlıca sahələrinə dair strateji yol xəritələrinin əsas istiqamətləri nəzərə alınmaqla, 2016-2020-ci illərdə ölkəmizdə ağır sənaye və maşınqayırma sferalarındakı strateji hədəflər olaraq aşağıdakılar göstərilmişdir: mövcud aktivlərin optimallaşdırılması; rəqabətə davamlı sahənin formalaşdırılması; maliyyə dəstəyinin təmini və beynəlxalq əməkdaşlığın reallaşdırılması.

Rəqabətə davamlı sahənin formalaşdırılması məqsədi regional tələbatlar nöqtəyindən nəzərdən dəyər zəncirlərində iştirakın təmini, idxalın əvəzlənməsinə dair fəaliyyətə dəstək göstərilməsi, dağ-mədən sənayesi və metallurgiya kompleksinin, həmçinin bu sferada xidmət sektorunun inkişafı üzrə görülən işləri əhatə edir.

Həmin Strateji Yol Xəritəsində göstərilir ki, respublikamızda innovativ və yüksək texnologiyalara əsaslanan rəqabət qabiliyyətli sənaye istehsalının inkişaf etdirilməsinə əlverişli vəziyyət formalaşdırmaq, bu sferada sahibkarlığa dəstək vermək, qeyri-neft sahəsində dayanıqlı inkişafa dəstək vermək və əhəlinin istehsal sahəsində işsizlik səviyyəsini aşağı salmaq üçün Azərbaycanda sənaye və yüksək texnologiyalar parkları formalaşdırılır . Bunların sırasında Sumqayıt Texnologiyalar Parkı, Sumqayıt Alüminium Zavodu, bundan başqa Gəncə Alüminium Yarımfabrikatı Zavodu, Sumqayıt, Gədəbəy və Daşkəsəndə qızıl-mis emalı zavodları, Qaradağ Sement Zavodu, Sumqayıt Karbamid Zavodu, Gəncədə kənd təsərrüfatı texnikası və avtomobil zavodları, Naxçıvan Avtomobil Zavodu, ATEF şirkətlər qrupunun İriqabaritli Transformatorlar Zavodu, “Norm” Sement Zavodu, Sumqayıt Plastik Emal Zavodu, Mingəçevir Elektron Avadanlıqlar Zavodu, polad boru, günəş panellər və metal konstruksiyalar müəssisələri yaradılmışdır ki, bütün bunlar respublika iqtisadiyyatının inkişafında mühüm hadisələrdəndir.

Hazırkı mərhələdə dövlət regionların potensialından daha dolğun istifadə etmək məqsədilə kompleks tədbirlər həyata keçirir. Belə tədbirlərin nəticəsi olaraq ölkəmiz regionlarda sahibkarlığın inkişafına, yoxsulluğun azaldılmasına, makroiqtisadi sabitliyin davam etdirilməsinə nail olacaqdır. Buna görə də hər bir regionun ölkə iqtisadiyyatındakı yeri və rolu kompleks şəkildə öyrənilməlidir.

İqtisadiyyatın əsas sahələrində məhsul buraxılışının fiziki həcm indeksi vaistəsilə iqtisadi rayonlar arasında fərqi aydın görmək olar (Cədvəl 2.4). Cədvəldən də göründüyü kimi əvvəlki ilə nisbətən müxtəlif sahələrdə artım qeydə alınıb ki, buda son illərdə regionlarda həyata keçirilən dövlət proqramlarının nəticəsidir.

Cədvəl 2.4

Ölkənin iqtisadi rayonları üzrə 2017-ci ildə iqtisadiyyatın əsas sahələrində buraxılışının fiziki həcm indeksi, 2016-cı ilə nisbətən, %-lə*

	Ümumi Məhsul Buraxılışı	Sənaye	Kənd təsər, meşə təsər. və balıqçılıq	Tikinti	Nəqliyyat və anbar təsərrüf atı	İnformasiya və rabitə
Bakı şəhəri	97,5	95,8	165,9	89,9	107,9	106,7
Abşeron	110,7	111,6	126,9	113,1	103,6	115,3
GəncəQazax	106,2	81,3	110,8	131,3	110,0	106,6
Lənkəran	104,8	109,8	96,9	119,6	102,7	106,5
Quba Xaçmaz	105,0	133,6	104,4	101,1	107,1	109,3
Aran	110,7	96,3	103,3	160,8	162,1	102,7
Yuxarı Qarabağ	116,2	111,6	104,5	146,3	109,2	100,4
Kəlbəcər-Laçın	100,2	69,9	96,1	119,8	111,7	-
Dağlıq Şirvan	112,2	94,8	99,6	144,8	107,6	110,0
Naxçıvan Muxtar Respublikası	101,5	101,4	103,9	101,2	103,9	102,0

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Ümumilikdə, son illər həyata keçirilən tədbirlərin məntiqi nəticəsi olaraq ölkəmizin makroiqtisadi göstəriciləri müsbət istiqamətə artmış, əhalinin həyat səviyyəsi yüksəlmiş, regionlarda sahibkarlıq fəaliyyəti daha da inkişaf etmişdir.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı həmçinin regionlarda yaşayan əhalinin məşğulluğunun təmin edilməsində mühüm rol oynamışdır.

Yeni iş yerlərinin yaradılmasında dövlət maliyyə dəstəyinin də xüsusi rolu böyükdür. Belə ki, 2017-ci ildə Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun vəsaiti hesabına regionların inkişafı məqsədilə iqtisadiyyatın istehsal və emal sahələri üzrə, həmçinin regionlarda turizm infrastrukturunun inkişafına yönəldilən güzəştli kreditlərin həcmində artım müşahidə olunmuşdur.

Cədvəl 2.5

2017- ci ildə yeni iş yerlərinin açılması məqsədilə görülmüş işlər

Göstərici	Yaradılmış yeni müəssisələr	Açılmış yeni iş yerləri	Sahibkarlığa Kömək Milli Fondu üzrə:	
			Verilmiş güzəştli kreditlərin məbləği (mln. Manatla)	maliyyələşdirilmiş investisiya layihələrinin sayı
Azərbaycan üzrə - cəmi	5089	211955	121,2	1919
Abşeron iqtisadi rayonu	1204	15222	49,8	55
Gəncə-Qazax iqtisadi rayonu	436	28857	11,0	446
Şəki-Zaqatala iqtisadi rayonu	309	9508	4,6	205
Lənkəran iqtisadi rayonu	287	28514	2,6	237
Quba-Xaçmaz iqtisadi rayonu	621	8373	14,2	197
Aran iqtisadi rayonu	1821	95980	35,7	671
Yuxarı Qarabağ iqtisadi rayonu	172	15012	1,3	58
Kəlbəcər-Laçın iqtisadi rayonu				
Dağlıq Şirvan iqtisadi rayonu	185	8052	2,0	50
Naxçıvan iqtisadi rayonu	54	2437		

Mənbə: (<http://www.economy.gov.az>)

Ölkəmizdə yeni iş yerlərinin açılması prioritet məsələlər sırasındadır. Bu prosesdə öz növbəsində potensial artıral faktorlardandır.

Sənaye istehsalının inkişafına gəldikdə, yenə də neftin hasilatının aşağı düşməsi nəticəsində ümumi rəqəm mənfidir. Ancaq ölkə iqtisadiyyatının qeyri-neft

sənayesində artım əldə edilmişdir. Bu artım iqtisadiyyatın real sektoruna qoyulmuş investisiyalar, sahibkarlığın inkişafı hesabına mümkün olmuşdur. Bu, verilən kreditlərin, sahibkarlığın inkişafı üçün qəbul edilmiş proqramların və dövlət siyasətinin çox uğurlu olmasının nəticəsidir. Beləliklə, bir neçə il bundan əvvəl qarşıya qoyulan vəzifə, yəni, ölkədə güclü sənaye potensialının yaradılması üçün tədbirlərin görülməsi vəzifəsi uğurla icra edilir. Həm böyük müəssisələr yaradılır, böyük texnoparklar fəaliyyətə başlayır. Eyni zamanda, orta və kiçik həcmli müəssisələr də fəaliyyətini gücləndirir, onların sayı artır və yenə də deyirəm, bu artımın səbəbi ondan ibarətdir ki, dövlət tərəfindən özəl sektora çox böyük dəstək göstərilir, kreditlər verilir. Bu artımın səbəblərindən biri də ondan ibarətdir ki, dövlət şirkətlərini beynəlxalq şirkətlərə çevirmək üçün konkret tədbirlər görülür. İndi dövlət şirkətlərimiz həm peşəkarlıq, həm maddi-texniki bazanın gücləndirilməsi, həm də texnika təchizatı baxımından güclü şirkətlərə çevrilmişdir.

2.2. Müasir şəraitdə sənayenin ərazi təmərküzləşməsi prinsiplərinin qiymətləndirilməsi

Respublikamız müstəqillik qazandıqdan sonra ulu öndər Heydər Əliyevin rəhbərliyi və cənab prezident İlham Əliyevin Sərəncam ilə ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrini əhatə edən 50-dən çox Dövlət sənədləri təsdiq edilmişdir. Məhz 2004-cü il fevralın 11-də Respublika prezidenti cənab İlham Əliyevin fərmanı ilə əsas qoyulmuş “Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” bu gündə uğurla davam etdirilir. 2004-2008-ci illəri əhatə edən birinci proqramın yekunlarına diqqət etsək görərik ki, bu illər ərzində artım tempi orta hesabla kənd təsərrüfatında 25,2 %, ölkə sənayesində isə 2,5 dəfə qeydə alınmışdır. Bu illər ərzində əsas kapitalla yönəlmiş investisiyaların həcmi 33,5 milyard olmuşdur ki, bununda təxminən 47%-ini xarici investisiyalar təşkil edirdi. Həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər nəticəsində 547,5 mini daimi olmaqla, 766 mindən çox yeni iş yeri açılmışdır. Bu dövrlər ərzində 40% regionlarda fəaliyyət göstərmək şərti ilə 27,5

mindən çox yeni müəssisə yaradılmışdır. Ölkə iqtisadiyyatında baş verən digər mühüm dəyişikliklər aşağıdakı cədvəldə daha aydın əks olunmuşdur(cədvəl 2.6).

Cədvəl 2.6

Maddələr üzrə ölkə iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklər (2004-2008)

Maddələr / illər	2004	2005	2006	2007	2008
ÜDM(milyon manatla)	8530	12522	18746	28360	40137
İşsizlik (faizlə)	9,1%	7,2%	6,6%	6,3%	5,8%
Əhalinin illik gəliri (adambaşı manatla)	790	954,7	1192,3	1680	2361
Minimum əmək haqqının miqdarı (manatla)	16	27,5	35	45	67,5

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Regionların davamlı iqtisadi inkişafının təmin edilməsi növbəti beş ildə də uğurla davam etdirilmişdir. Bu illər ərzində makroiqtisadi göstəricilərin daha da yüksəlməsi beynəlxalq qurumlar tərəfindən də yüksək qiymətləndirilmişdir. Belə ki, 2010-2011-ci illərdə Dünya İqtisadi Forumu tərəfindən hazırlanmış Qlobal Rəqabətlik Hesabatına əsasən ölkəmiz makroiqtisadi mühitin sabitliyi alt indeksi üzrə 139 ölkə arasında 13-cü olmuşdur. Ölkəmizə ilk dəfə olaraq “Fitch Ratings” Agentliyi tərəfindən investisiya reytingi verilmişdir. Aşağıdakı cədvəldə ölkə iqtisadiyyatının 2009-2013-cü illəri əhatə edən dəyişiklikləri əks olunmuşdur (Cədvəl 2.7).

Cədvəl 2.7

Maddələr üzrə ölkə iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklər (2009-2013)

Maddələr / illər	2009	2010	2011	2012	2013
ÜDM(milyon manatla)	35601	42465	52082	54743	57708
İşsizlik (faizlə)	5,7%	5,6%	5,4%	5,1%	5%
Əhalinin illik gəliri (adambaşı manatla)	2540	2845,9	3350,2	3765	4013,8
Minimum əmək haqqının miqdarı (manatla)	75	85	93,5	93,5	105

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Regionların inkişafına dair uğurla həyata keçirilmiş dövlət proqramları davamlı sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının mühüm tərkib hissəsi hesab olunur. Bu

proqramlarda nəzərdə tutulmuş vəzifələrin icrası nəticəsində ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun, sahibkarlıq mühitinin inkişafına, yeni müəssisələrin və iş yerlərinin açılmasına və yoxsulluq səviyyəsinin azaldılmasına nail olunmuşdur. Məhz bu səbəbdən sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasının davamı olaraq 27 fevral 2014-cü ildə Prezident İlham Əliyev “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı” təsdiq etdi. Bu proqramın proqnozlaşdırıldığı kimi icra olunduğu təqdirdə ölkə iqtisadiyyatının neftdən asılılığının azalması, ölkədəki investisiya və biznes mühitinin inkişaf etməsi, vətəndaşlar, xüsusilə də gənclər arasında kiçik sahibkarlıq fəaliyyətinin genişlənməsi, ölkədəki təhsilin səviyyəsinin artması, ixtisaslı kadrların sayının çoxalması, vətəndaşlara göstərilən sosial xidmətlərin səviyyəsinin yüksəldilməsi gözlənilir. Digər proqramlarda olduğu kimi “Azərbaycan Respublikası regionlarının 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”-da geridə qalan illər ərzində əsas sosial-iqtisadi göstəricilərdə artım qeydə alınmışdır (cədvəl 2.8).

Cədvəl 2.8

Maddələr üzrə ölkə iqtisadiyyatında baş verən dəyişikliklər (2014-2017)

Maddələr / illər	2014	2015	2016	2017
ÜDM(milyon manatla)	58977	54352	59987	70135
İşsizlik (faizlə)	4,9%	5%	5%	5%
Əhalinin illik gəliri (adambaşı manatla)	4180,5	4380,7	4710,1	5050,5
Minimum əmək haqqının miqdarı (manatla)	105	105	105	116

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Qəbul edilən proqramların, görülən işlərin hər birinin ali məqsədi Azərbaycan Respublikasında vətəndaşların rifah halının yüksəldilməsi, onlara layiqli həyat səviyyəsinin təmin edilməsindən ibarətdir.

Regionlarda əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılması sosial siyasətin əsas məqsədi hesab olunur. Ümumiyyətlə regionların idarəedilməsi müxtəlif siyasi, ekoloji, sosial-iqtisadi vəziyyətdən asılı olaraq həm strateji, həm də taktiki rejimdə

fəaliyyət göstərir. Belə ki, taktiki rejim monitoring, nəzarət, operativ, idarəetmə və koordinasiya vasitəsilə fərdi və ictimai tələbatların ödənilməsinə xidmət edir. Strateji rejim isə proqnozlaşdırma, planlaşdırma, proqramlaşdırma əsasında orta və uzun müddətli inkişaf prioritetlərinin formalaşmasına əsaslanır. Regionların problemlərinin kompleks həll edilməsində yaranan yeni prioritetlər isə böyük xərc və uzun vaxt tələb edir.

Yeni dövrdə innovativ yanaşma modeli regionların sosial-iqtisadi inkişafının davamlı olmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu yanaşma nəticəsində iqtisadiyyatda müxtəlif tendensiyalar yaranır. Belə tendensiyaların yaranmasına səbəb olaraq, aşağıdakı prioritetlər üzrə regional siyasətin gücləndirilməsinə hər zaman ehtiyac duyulmasıdır.

İlkin prioritet olaraq əhalinin həyat səviyyəsinin yaxşılaşdırılması baxımından iqtisadi potensialdan istifadənin optimalaşdırılmasına ehtiyac var. Bunun üçün dövlət proqramının səmərəliliyinin artırılması məqsədi ilə sahibkarlığa dövlət dəstəyinin artırılması, regionlar arasında fərqi azaldılması üçün bərabərləşdirmə siyasəti və həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi əsas prioritetlərdir.

İkinci prioritet olaraq dünyada baş verən iqtisadi böhran zamanı regionların antiböhran şəraitində inkişafının təmin edilməsidir. Bunun üçün ölkənin iqtisadiyyatının ixracdan asılılıq problemini nəzərə alaraq regionlarda emal, xidmət, nəqliyyat, tikinti sahələrini inkişaf etdirmək lazımdır, çünki böhran zamanı nəinki qiymətlər kəskin dəyişilir, hətta tələb də azala bilər.

Üçüncü prioritet regionların innovativ inkişafıdır. Bu prioritetə görə regionların sosial-iqtisadi inkişafında elm tutumlu sənaye sahələrinin inkişafı mühüm əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, regional innovasiya sistemi nəticəsində regionlarda innovasiyon sahibkarlığı inkişaf edir, regional innovasiya mərkəzləri, elm, biznes və biznes-inkubatorları və s. yaradılır. Regionların davamlı iqtisadi inkişafına yuxarıda göstərilən hər üç prioritetin reallaşdırılması nəticəsində nail olmaq mümkündür.

İqtisadiyyatın rəqabətcabiliyyətliliyini, azad rəqabət mühitini və insan kapitalının inkişafı məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən 6 dekabr 2016-cı ildə təsdiq edilmiş “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritəsi” də dayanıqlı inkişaf üçün aşağıdakı 4 mühüm strateji hədəf müəyyənləşmişdir:

- Fiskal dayanıqlılığın gücləndirilməsi, həmçinin davamlı monetar siyasət;
- Özəlləşdirmə və dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrlə bağlı islahatların reallaşdırılması;
- İnsan kapitalının inkişafı ;
- Əlverişli biznes mühitinin inkişafı.

Bu 4 strateji hədəfin uğurlu icrası milli iqtisadiyyatın inkişafı ilə yanaşı, şəffaf idarəetmə və nəzarət sisteminin qurulmasında mühüm rol oynayacaqdır.

Son illər dünyada neftin qiymətindəki dəyişkənlik, baş verən iqtisadi böhranlar göstərdi ki, azad bazarın öz-özünü tənzimləməsi ilə dayanıqlı sosial-iqtisadi inkişaf nail olmaq mümkün deyil. Ölkəmizdə qeyri-neft sektorunun inkişafı ilə bağlı həyata keçirilən tədbirlərin əsas məqsədi neftdən asılılığı tamamilə aradan qaldırılmağa və dayanıqlı iqtisadi sistemin formalaşmasına yönəlmişdir. Fiskal dayanıqlılığın inkişafı və davamlı monetar siyasətin icrası məqsədilə aşağıdakı prioritet istiqamətlər müəyyən olunmuşdur:

- Neft gəlirlərinin dövlət büdcəsinə transfetini tənzimləyəcək “qızıl qayda” prinsipinin icrası.
- Xərc və investisiya təminatı üçün xüsusi mexanizmin yaradılması.
- Yeni iqtisadi modeldə effektiv pul siyasəti rejiminin tətbiqi.

Əlbəttə ortamüddətli və uzunmüddətli dövrdə neftin dəyərinin hansı istiqamətə dəyişəcəyini proqnoz etmək cətinidir. Bu səbəbdən neft gəlirlərini daha ehtiyatla istifadə etmək lazımdır ki, burada da “qızıl qayda” prinsipinə ehtiyac yaranır. Bu prinsipin mahiyyəti ondan ibarətdir ki, neftin satışından əldə ediləcək mənfəət Dövlət Neft Fondunda saxlanılır və dövlət büdcəsi neft gəlirlərindən yalnız müəyyən qədər

istifadə edə bilir. Dünya təcrübəsində bu prinsipdən geniş istifadə olunur. Nümunə olaraq Norveçin neft fondunu göstərmək olar ki, fond hər il dövlət büdcəsinə öz gəlirlərinin 4 % yönəldir. “Qızıl qayda” prinsipinin həyata keçirilməsi ölkəmiz üçün aşağıda göstərilən bir çox üstünlüklər yaradacaq:

- Milli valyutanın məzənnəsinin proqnozlaşdırılmasını sadələşdirəcək.
- Dövlət xərclərinin effektivliyini yüksəltməyə və daha uzunmüddətli planlar qurmağa imkan yaradacaq.
- Dövlət Neft Fondu daha mənfəətli və uzunmüddətli investisiyalar həyata keçirəcək.
- Transfərtlərin məhdudlaşdırılması ilə fondun gələcək nəsillər üçün nəzərdə tutulmuş yığımları artacaq.

Ölkəmizdə dövlət sektorunda məhsuldarlığı təmin etmək məqsədilə səmərəli xərc siyasətinin həyata keçirilməsi labüddür. Bu məqsədlə digər prioritet məsələ, büdcə intizamının təminatı üçün mexanizmin yaradılmasıdır. Bu mexanizm zəruri texnoloji yüksəliş və insan kapitalının inkişafı baxımından vacib layihələrin seçilməsində mühüm rol oynayacaq.

Təcrübə göstərir ki, qiymət sabitliyinin təmin edilməsi dayanıqlı iqtisadi artım və məşğulluğun dəstəklənməsi üçün ən optimal yoldur. Bu məqsədlə ölkəmizdə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Fərmanı ilə Maliyyə Sabitliyi Şurası yaradıldı. Maliyyə və fiskal siyasətlərin koordinasiyası üçün şuranın tərkibinə maliyyə və fiskal siyasətə cavabdeh olan qurumların rəhbərləri daxil edildi.

Dünya təcrübəsində Maliyyə Sabitliyi Şuraları ABŞ (2010), İsveç (2012) Almaniya (2013) və.s ölkələrdə yaradılmışdır. Bu ölkələrdə aparılan təhlillər göstərir ki, iqtisadi siyasətin ayrı-ayrı istiqamətlərinə cavabdeh olan qurumların bir platformadan birləşməsi müsbət səmərə verir [40].

Özəlləşdirmə və dövlət mülkiyyətində olan müəssisələrlə bağlı islahatlar. Ölkəmiz müstəqillik qazandıqdan sonra rəqabətə əsaslanan iqtisadi sistemə keçid bilavasitə mülkiyyət münasibətlərində dəyişiklik və iqtisadiyyatın liberallaşdırılması

məsələlərini zəruri edirdi. Bu baxımdan qəbul olunmuş hədəf üzrə aşağıdakı prioritet istiqamətlər seçilmişdir:

- İqtisadiyyatda dövlət sektorunda səmərəliliyin artırılmasına dair ümumi yanaşmanın koordinasiyası.
- Prioritet sektorlarda özəlləşdirmənin reallaşdırılması və onun uğurlu icrası.
- Özəlləşdirmə və birbaşa xarici investisiya üçün uyğun investorların cəlbə.

Təhlillər göstərir ki, özəl sektorun xüsusi payının artırılması investisiyaların cəlbə üçün kapitala çıxış imkanlarına şərait yaradır. Həmçinin dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi zamanı ilkin olaraq regionda rəqabət potensialı yüksək olan və sosial-iqtisadi inkişafa dəstək verəcək fəaliyyətsiz müəssisələrin özəlləşdirilməsinə üstünlük verilir.

İnsan kapitalının inkişafı. İnsan amili zəngin kapital olduğundan dünya innovasiya sistemində mühüm rola malikdir. Məhz bu səbəbdən inkişaf etmiş ölkələrdə davamlı inkişafı təmin etmək üçün əsas amillərdən biri möhkəm elmi bazanın mövcudluğudur. Təsadüfi deyil ki, ölkəmizin əsas diqqət mərkəzində olan sahələrdən biri kimi elmi göstərə bilərik. Son illərdə bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərin məntiqi nəticəsi olaraq elmin inkişaf tempi artmışdır. İnsan kapitalının inkişaf etdirilməsi məqsədilə aşağıdakı 2 əsas prioritet müəyyən edilmişdir:

- Təhsilin bütün pillələrində keyfiyyətin artırılması.
- Əmək məhsuldarlığının yüksəldilməsi üçün insan kapitalının inkişafının stimullaşdırılması.

2018-ci ildə Bakı şəhəri ilk dəfə olaraq daxil olduğu dünyanın ən iri maliyyə mərkəzlərinin reyting cədvəlində 95-ci olub. Qeyd edək ki, Qlobal Maliyyə Mərkəzləri İndeksi (Global Financial Centres Index) adlanan reyting cədvəli ildə iki dəfə hazırlanır. Reytingdə maliyyə, biznes mühiti, insan kapitalı və infrastruktur kimi amillər nəzərə alınır.

Təhsil sahəsində son illər həyata keçirilən islahatlar nəticəsində mühüm dəyişikliklər baş vermişdir. İqtisadiyyata qoyulan sərmayələrin həcmnin artırılması nəticəsində elm və təhsilin, sosial sahə və institutların inkişafı sürətlənmiş, müxtəlif sahələr üçün yararlı, yüksək səviyyəli kadr potensialı formalaşdırılmışdır.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş «Təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyası» təhsilin keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, təhsilin idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilməsi, insan resurslarının inkişaf etdirilməsi baxımından mühüm addım hesab etmək olar.

Əhalinin doğum dərəcəsini artırmaq, sağlamlığını yaxşılaşdırmaq və ölümləri azaltmaq, vətəndaşların sağlam həyat tərzini və yaradıcılıq fəaliyyətinin təbliğ edilməsi, yüksək keyfiyyətli təhsil və yüksək gəlirlərə imkan verən şərait yaratmaq üçün effektiv mexanizmlərin hazırlanması vacibdir.

Əlverişli biznes mühitinin inkişafı. Artıq təsdiqini tapmışdır ki, sabit əlverişli makroiqtisadi mühit dayanıqlı iqtisadiyyatın əsasını təşkil edir. Respublikamızda həyata keçirilən çoxsaylı iqtisadi islahatların nəticəsi olaraq ölkəmiz Dünya İqtisadi Forumun Qlobal Rəqabətlik Hesabatında dünyanın 10 ən sabit makroiqtisadi mühitə malik ölkələrindən birinə çevrilmişdir. Əlbəttə ki qarşıdakı illərdə də bu göstəricini saxlamaq əsas prioritet məsələlərdən biri hesab olunur. Əlverişli biznes mühitini inkişaf etdirmək üçün aşağıdakı iki əsas məsələnin həyata keçirilməsi lazımdır:

- Əlverişli biznes mühitinin yaradılmasında dövlətin rolunun artırılması.
- Təşviqedici mühitin yaxşılaşdırılması vasitəsilə biznesin davamlılığının möhkəmləndirilməsi.

Ölkəmizdə əlverişli rəqabət mühitinin yaradılması xarici investorlar üçün səmərəli biznes şəraiti ilə yanaşı, yerli şirkətlərin də fəaliyyətində canlanma yaradacaqdır. Həmçinin səmərəli infrastruktura investisiya qoyuluşunun həyata keçirilməsi ilə ölkəmizin geosiyasi və iqtisadi mövqeyi əhəmiyyətli dərəcədə artacaqdır. Gürcüstan, Türkiyə və İranın dəmir yol şəbəkələri ilə Bakı-Tbilisi-Qars və

Astara-Astara layihələri vasitəsilə birləşdirilməsi, eləcə də Bakı Beynəlxalq Dəniz Ticarət tikintisi buna nümunədir.

Regionların davamlı inkişafına keçid sabit iqtisadi artımın təmin edilməsi, innovasiyanın stimullaşdırılması, investisiyaların cəlb edilməsi və yeni biznes xəttlərinin inkişafı üçün lazımi idarəetmə metodları və vasitələrini axtarılması baxımında mühüm əhəmiyyət daşıyır. Buna görə də, regionlarda xammal istehsalında regionun inkişafı üçün strateji planlaşdırma, regional marketing, regional sənaye siyasəti, regiona investisiyaların cəlb edilməsi üsulları və sair kimi müasir texnologiyaların istifadəsi ön plana **çıxır [28, s.46]**.

Regionların iqtisadi inkişaf strategiyası, dövlətlərin sosial-iqtisadi inkişafının uzunmüddətli hədəflərinin həyata keçirilməsinə yönəldilmiş tədbirlər sistemidir. Qeyd edək ki, dövlətin inkişafının müəyyən bir mərhələsində, dövlət və onun əraziləri arasında yaranan əlaqələr, xarici iqtisadi vəziyyət regionların sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasından asılıdır.

Nəticədə, dövlətin hər regiondakı sosial-iqtisadi regional inkişaf strategiyası müxtəlifdir ki, bu da resursların təmin edilməsi, iqtisadiyyatın strukturu, iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişaf səviyyəsi, bazar iqtisadiyyatına daxil olmaq şərtləri arasında fərqlərin olması ilə izah olunur.

Təcrübə göstərir ki, regionun sosial və iqtisadi inkişaf strategiyasını yerinə yetirmək üçün iki funksiyadan istifadə etmək lazımdır:

- 1) Regionların inkişafının əsas məqsəd və vəzifələrini müəyyənləşdirmək;
- 2) Regionların iqtisadi inkişaf strategiyaları arasında balanslaşdırılmış struktur formalaşdırmaq;

Aparılmış təhlillər göstərir ki, sosial-iqtisadi sistemlərin davamlı inkişafının idarə edilməsində ən vacib element effektiv monitorinqin təşkilidir. Beləliklə, dünyanın aparıcı ölkələrində artıq keçən əsrin sonlarında monitorinq davamlı inkişaf sistemində real idarəetmə vasitəsidir. Hər hansı yeni fəaliyyət sahəsi kimi, davamlı inkişafın monitorinqi onun həyata keçirilməsi üçün konseptual çərçivələrin, metodik

və təşkilati yanaşmaların inkişafını tələb edir. Lakin davamlı inkişaf üçün monitoring sistemlərinin yaradılmasına dair yanaşmaların təhlili onların tamamlanmamış olduğunu göstərdi. Qeyd edək ki, sosial-iqtisadi sistemlərin davamlı inkişafının səmərəliliyini qiymətləndirərkən, monitoring üçün informasiya dəstəyi ilə əlaqədar bir sıra problemlər yaranır. Hal-hazırda informasiya çeşitliliyinə və mövcudluğuna baxmayaraq, informasiyanın toplanması, saxlanması, emalı və xüsusilə müxtəlif müəssisələrin iqtisadi fəaliyyətinin təmin edilməsi ilə əlaqədar problemlər var. Sosial-iqtisadi inkişafın davamlı göstəriciləri və ya onun artıqlığının, vaxtında qəbul edilməsinin, monitoringə metodik dəstəyin olmaması və digər mənfi amillər barədə qeyri-dəqiq məlumatlar sosial-iqtisadi sistemlərin davamlı inkişafını hərtərəfli qiymətləndirməyə çətinləşdirir.

Respublika prezidentinin müxtəlif dövrlərdə qəbul etdiyi dövlət proqramlarında hər zaman ərzaq təhlükəsizliyi aktual məsələ olub. Cənab Prezidentin “Regionların 2014-2018-ci illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı”nın dördüncü ilinin yekunlarına dair konfransda ərzaq təhlükəsizliyinə geniş yer verməsi, tövsiyə və tapşırıqlar verməsi buna əyani nümunədir.

Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsində taxıl strateji məhsullar arasında birinci gəlir. Buna görə iri taxılçılıq təsərrüfatlarının yaradılması prioritet məsələlərdən hesab olunur. Belə təsərrüfatların yaradılması bol məhsuldarlıqla yanaşı, idxaldan asılılığı azaltmağa xidmət edəcəkdir. 2017-ci ildə taxıl istehsalında əvvəlki ilə nisbətən azalma qeydə alınıb. Əgər 2016-cı ildə Azərbaycanda 3065,1 min ton taxıl istehsal olunmuşdursa, 2017-ci ildə bu rəqəm 2928,8 min ton təşkil edib.

Bunun əsas səbəbləri kimi regionlarda taxıl istehsalında ekstensiv üsuldan istifadə və mövcud olan resurs potensialından düzgün istifadə olunmaması göstərilə bilər. Halbuki regionlarda torpaq-iqlim şəraiti, torpaqların münbitlik səviyyəsi və taxılın yetişməsi üçün lazım olan günəş enerjisi lazımı qədərdir. Digər bir səbəb kimi aqrotexniki qaydalara lazımı qaydada əməl olunmaması, taxıl istehsalında mütərəqqi

texnologiyalardan istifadə olunmaması, elmi-texniki tərəqqinin nailiyyətlərindən zəif istifadə olunması göstərilə bilər.

Son illərdə dövlət taxıl istehsalının inkişafı ilə əlaqədar fermerlərə xüsusi güzəştlər həyata keçirib. Belə ki, hər bir fermer əlaq otları və zərərvericilərlə mübarizədə lazım olan dərmana və hər hektar əkin sahəsinə görə lazım olan gübrəyə görə 70 % güzəşt əldə edir. Həmçinin taxıl istehsalı ilə məşğul olan fermerlər yanacaq və motor yağlarına görə 90 manat subsidiya alırlar [49, 81].

Son 5 illik göstəricilərə baxsaq görürük ki, ölkəmizdə heyvandarlıq məhsullarının istehsalında davamlı artım olmuşdur. Ümumiyyətlə heyvandarlıq məhsullarının istehsalında artım həm ümumi, həm də adambaşına düşən göstəricilərə əsasən qeydə alınır. Keçən il heyvandarlıq sektorunda 2016-cı ilə nisbətən 2,7% artım yəni, 3,561 milyard manatlıq məhsul istehsal edilib. Həmçinin 2017-ci ildə ümumi məhsul dəyərinin 3 milyon 561 min manatı heyvandarlıq, 3019,0 milyon manatı isə bitkiçilik məhsullarının payına düşüb (cədvəl 2.9)

Cədvəl 2.9

Ümumi məhsul dəyərində bitkiçilik və heyvandarlıq məhsullarının göstəriciləri
(2017)

	2017-ci il, faktiki	2017-ci il 2016-cı ilə nisbətən, faizlə
Ümumi daxili məhsul, milyon manat	70135,1	100,1
Kənd təsərrüfatı məhsulu, milyon manat	6580,0	104,2
o cümlədən:		
bitkiçilik	3019,0	106,1
heyvandarlıq	3561,0	102,7

2017-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 3,2 % çox (540,5 min ton) diri çəkiddə ət istehsal olunmuşdur ki, onunda 316,824 min tonu kəsilmiş çəkiddə ət olmuşdur. Eyni ilə keçən ilə nisbətən 0,7 faiz çox (2,0241 milyon ton) süd, 6,5 faiz çox (1,714 milyard ədəd) yumurta, 3,7 faiz az (16 min ton) yun, 3,5 dəfə çox (245,2 ton) barama istehsal edilmişdir. 2016-cı ildə hər inək və camışdan orta hesabla 1513 kiloqram süd sağılırdısa, 2017-ci ildə bu rəqəm 1528 kiloqram olmuşdur. 2018-ci il yanvarın 1-inə

görə ölkə üzrə qoyun və keçi 8,4656 milyon, iribuynuzlu mal-qara 2,6793 milyon baş, o cümlədən 1,2898 milyon baş inək və camışlar qeydə alınmışdır. 2017-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 1,3 faizdən çox karof, 10,6 faizdən çox isə tərəvəz məhsulları yığılmışdır. Ümumilikdə ötən beş il ərzində bitkiçilik məhsullarının istehsalı aşağıdakı cədvəldə verilmişdir. Meyvə və giləmeyvə istehsalı 2017-ci ildə 954,8 min ton olub (8,2 faiz çox). 2017-ci ildə əlavə olaraq 10942 hektarda fındıq, 971 hektarda nar, 471 hektarda xurma, 681 hektarda sitrus meyvə bağları salınmışdır. Həmçinin 2017-ci ildə əvvəlki ilə nisbətən 12,0 faiz çox (152,8 min ton) üzüm, 23,7 faiz az (775,2 ton) yaşıl çay yarpağı, 22,0 faiz çox (422,2 min ton) şəkər çuğunduru, 78,1 faiz çox (30,6 min ton) günəbaxan, 45,4 faiz çox (5213,2 ton) tütün yarpağı, 2,3 dəfə çox (207,5 min ton) pambıq yığılmışdır [mənbə <http://www.azerbaijan-news.az/index.php?mod=3&id=46530>].

Kənd təsərrüfatında dövlət tənzimlənməsi maliyyə və iqtisadi sahəni əhatə edir. Hətta bəzi ölkələrdə kənd təsərrüfatı istehsalçılarına maddi yardım göstərən xüsusi dövlət qurumları yaradılmışdır. Ümumiyyətlə, müdaxilə tədbirləri real alış qiymətləri və gəlirlər səviyyəsinin azalmasına həmçinin, fermer təsərrüfatlarının və müəssisələrin mövcud ödəmə qabiliyyətinin təmin edilməsinə kömək edir. Müxtəlif ölkələrin aqrar sektorunu təhlil edərkən dövlət tənzimlənməsinin əsas istiqamətlərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirə bilərik:

- minimum qiymətlərin müəyyən edilməsi yolu ilə daxili kənd təsərrüfatı bazarının tənzimlənməsi;
- iqtisadi, ekoloji və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi nəzərə alınmaqla xarici iqtisadi əlaqələrin tənzimlənməsi;
- daxili bazarın sabitliyini təmin etmək;
- Kəndin aqro-sənaye kompleksinin yenidən qurulması və sosial inkişafının vacib istiqamətlərindən olan maliyyə və kredit dəstəyi.

Ölkəmizdə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalını və emalını stimullaşdırmaq məqsədilə həyata keçirilən əsas tədbirlərdən biri kimi Prezident İlham Əliyevin

sərəncamı ilə yaradılan “Ərzaq məhsullarının tədarükü və təchizati” Açıq Səhmdar Cəmiyyətini göstərmək olar. Səhmdar Cəmiyyəti yarandığı ildən infrastruktur sahəsində ciddi işlər görülür, paytaxda 2680 m² anbar funksiyası daşıyan paylayıcı mərkəz yaradılıb. Həmçinin bölgələrdə 2 regional bölmə, rayon mərkəzlərində 12 regional anbar və 46 rayonda dayaq məntəqəsi fəaliyyət göstərir. Xüsusi logistika infrastrukturunu vəsaitilə gündəlik tələbat olunan ərzaq məhsulları regional anbarlara oradan da dayaq nöqtələrinə çatdırılır.

Son 14 il ərzində kənd təsərrüfatının inkişafı üçün böyük meliorativ tədbirlər həyata keçirilib, Tovuzçay, Şəmkirçay, Göytəpə və Taxtakörpü kimi iri su anbarları tikilib. Bu anbarlar və onlardan çəkilmiş kanallar vəsaitilə on minlərlə hektar əkin sahəsi suvarılıb. Həmçinin 2017-ci ildə 100 min hektardan çox suvarılmayan ərazilərə su xətləri çəkilib ki, bu da kənd təsərrüfatının inkişafında böyük rol oynayıb.

Son illər ərzində ölkəmizdə kənd təsərrüfatının mexanikləşməsi və elektronlaşması istiqamətində mühüm tədbirlər həyata keçirilib. Belə tədbirlərdən biri kimi Elektron Kənd Təsərrüfatı İnformasiya Sistemini göstərmək olar. Həmçinin 2014-2017-ci illər ərzində dünyanın ən qabaqcıl ölkələrindən ən müasir texnikalar alınmaqla, kənd təsərrüfatı texnika parkı yenilənmişdir. 2014-cü ildə kənd təsərrüfatı texnikalarının elektron qeydiyyat sistemi yaradılıb. Növbəti illərdə texnikaların peyk sistemi vasitəsilə izlənməsi gündəmdə olan məsələlərdən biridir.

Davamlı inkişafın monitorinqi sosial-iqtisadi sistemlərin səmərəli fəaliyyətinin, o cümlədən sistemin vəziyyətində dəyişikliklərin dinamikasını izləyən məlumatların toplanması prosesidir. İqtisadi nəzarət, kompleks sistem təhlili, planlaşdırma və proqnozlaşdırma, idarəetmə, marketinq, informasiya texnologiyaları sahəsində səmərəliliyin əldə olunması üzrə elmi metodikaya əsaslanır.

Beləliklə, regionun sosial-iqtisadi inkişaf strategiyasını hazırlayarkən, regionun vəziyyətinə dair məlumatların sisteməlik şəkildə əldə edilməsi, istifadəsi və saxlanması vasitəsilə proqramların həyata keçirilməsinin monitorinqinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır.

III FƏSİL. AZƏRBAYCANDA SƏNAYE POTENSİALINDAN İSTİFADƏNİN SƏMƏRƏLİYİNİN ARTIRILMASI İSTİQAMƏTLƏRİ

3.1. Azərbaycanın sənaye potensialından səmərəli istifadə etməklə istehsalın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması yolları

Azərbaycanda rəqabət üstünlüyünün artırılması üzrə qəbul olunmuş proqramlardan biri “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” inkişaf konsepsiyası hesab olunur. Konsepsiyanın işlənilib hazırlanmasında əsas məqsəd ölkənin dünya bazarında rəqabətə davam gətirə bilən iqtisadi modelinin qurulmasını təmin etməkdir. Bununla belə, hüquqi şəxs yaratmaqla fəaliyyət göstərən sənaye və texnologiyalar parkı əsası qoyulduğu andan etibarən 7 il müddətinə gəlir vergisindən, torpaq vergisindən, əmlak vergisindən azad olunmuş, həmçinin, elmi-tədqiqat, təcrübi-konstruktor işlərinin yerinə yetirilməsi üzrə maşın və avadanlıqların, müasir texnologiya və təkmil texnikanın idxalına 7 il müddətinə ƏDV tətbiq olunmur.

İstənilən milli iqtisadiyyatın inkişafı üçün klasterlərin əhəmiyyəti bir birilə bağlı olan sahələrin fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi, işçi qüvvəsi, texnika və texnologiya, infrastruktur baxımdan vahid məkan rolunu oynayır. Azərbaycanda perspektiv dövr üçün ərsəyə gəlməsi nəzərdə tutulan klasterlər Sumqayıt kimya-sənaye parkında "SOCAR Polymer" neft-kimya kompleksinin ətrafında və Balaxanıda bərk məişət tullantılarının zərərsizləşdirilməsi poliqonunda yaradılması planlaşdırılır. Klasterlərin formalaşdırılması istehsal məsrəflərinin azaldılması, bazar tədqiqatlarının aparılması imkanlarının genişləndirilməsi, vahid infrastruktur sahələrin yaradılması, səmərəlilik göstəricilərinin yüksəlməsi ilə bir növ kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına yönəlmiş olacaq. Bununla da, kiçik və orta müəssisələr SOCAR Polymer və Balaxanı bərk məişət tullantılarının zərərsizləşdirilməsi poliqonu əhatəsində vahid məkanda əlaqələndirilərək həmin zavodlarda yaradılan xammal və materiallardan istifadə edərək yeni məhsul istehsalı reallaşdırılması planlaşdırılır.

Bundan başqa, ölkədə kiçik və orta sahibkarlığın inkişafına əsas verən digər amil yeni fəaliyyətə başlamaq üçün ideyaya malik şəxsləri, startup-ları yerlə təmin

edən tövsiyyə xarakterli mühasibat və bir sıra xidmətləri yerinə yetirən təşkilatlardır. Azərbaycanda da Xaçmaz rayonunda Quba-Xaçmaz Regional İnkişaf Mərkəzində biznes inkubator yaradılmışdır ki, burada əsas məqsəd məşğulluğun təmin olunması, gənclərin sahibkarlıq fəaliyyətinə cəlbindən ibarət olmuşdur. Nəticə etibarilə, 2002-2014-cü illərdə 278,4 milyon manat məbləğində güzəştli kreditlər 3040 startaplara paylanmış və 13 minə yaxın yeni iş yerinin açılmasına səbəb olmuşdur. Digər biznes inkubatorlara Bakı Biznes Tədris Mərkəzində, həmçinin, universitetlərin nəznində Azərbaycan Dövlət İqtisad Universitetində, Bakı Ali Neft Məktəbində yaradılanları misal çəkmək olar. Milli iqtisadiyyatın rəqabət qabiliyyətinin artırılmasının əsas prioriteti qeyri-neft sektoru məhsullarının ixracının stimullaşdırılması çıxış edir.

Aşağıdakı cədvəldə 2017-ci il qeyri-neft sektoru ixracı üzrə ilk onluqda iştirak edən dövlət və qeyri-dövlət şirkətlərin siyahısı göstərilmişdir:

Cədvəl 3.1

Qeyri-neft sektoru üzrə dövlət və qeyri-dövlət şirkətlərin reytingi

	Qeyri-neft sektoru ixracı üzrə qeyri-dövlət şirkətləri reytingi və gəlirləri (dollarla)	Qeyri-neft sektoru ixracı üzrə dövlət şirkətləri reytingi və gəlirləri (dollarla)
1.	Azərbaycan İnterneyşnl Mayninq Kompani Limited Şirkəti”nin Azərbaycan Respublikasındakı nümayəndəliyi (76.2 mln)	Marketing və İqtisadi Əməliyyatlar İdarəsi (135.3 mln)
2.	Baku Steel Company MMC (54.2 mln)	Det-al AlüminiumMMC (95.8 mln)
3.	Azərbaycan Şəkər İstehsalat Birliyi MMC (39.9 mln)	Azergold QSC (74.6 mln)
4.	Sun Food” MMC (25.9 mln)	Azərenerji ASC (40.1 mln)
5.	MKT İstehsalat Kommersiya MMC (23.4 mln)	SOCAR Methanol MMC (39.3 mln)
6.	VNFood Export Import Company MMC (20.9 mln)	Ərzaq Məhsullarının Tədarükü və Təchizatı ASC (32.2 mln)
7.	Azagroeksport 2017 MMC (18.6 mln)	Geofizika və Geologiya İdarəsi (3.7 mln)
8.	Aqrodoctor” MMC (17.1 mln)	Suraxanı Maşınqayırma Zavodu Törəmə ASC (0.76 mln)
9.	Ram Beynəlxalq Nəqliyyat və Ticarət LTD MMC (17 mln)	Naxçıvan MR Dövlət Energetika Agentliyi (0.62 mln)
10.	Food Export Şəmkir (16.99 mln) MMC	Azərbaycan Dəmir Yolları QSC (0.54 mln)

Mənbə: http://iqtisadiislahat.org/store//media/documents/ixrac_icmali/dekabr/ExportReview_2017_9.pdf

Cədvələ əsasən, qeyri-neft ixracında dövlət müəssisələrinin özəl müəssisələrlə müqayisədə, daha çox paya sahib olduğu fikrini irəli sürmək olar.

Məsələn, sənaye istehsalı 2014-cü ildə 2004-cü illə müqayisədə 2,7 dəfə yüksəlmişdir. Əgər 2004-cü ildə ölkənin valyuta ehtiyatları 1,8 milyard dollar təşkil edirdisə, bu göstərici 2015-ci ilin ilk rübünə 50 milyard dollardan artıq idi. 2014-cü ilin “Sənaye ili” olaraq seçilməsi və bu yöndə tədbirlər planının yerinə yetirilməsi ətraf rayonlarda da sənayenin inkişafına stimül yaratmış bununla da, regionlarda 105 sənaye obyektifəaliyyətə başlamışdır. Ümumilikdə, “Sənaye ilin” də həyata keçirilən əməliyyatların sonunda qeyri-neft sənayesi 9 faiz artmışdır. Həmin illərdə sənaye sektoruna dövlət dəstəyi altında 124 layihənin reallaşdırılmasına 380 milyon manat məbləğində güzəştli kredit ayrılması ilə bir sıra sənaye məhsullarının idxaldan asılılıq dərəcəsi aşağı düşmüş, digərləri üzrə ixrac potensialı nəzərə çarpmışdır. 14 rayonda gündəlik istehsal gücü 820 ton olan 28 müasir çörək zavoduna 50 milyon manat güzəştli kredit ayrılmış və artıq 22 zavod istifadə verilmişdir.

Ölkədə ixracın artırılmasının prioritet istiqaməti hesab olunan kimya sənayesinin çatışmazlığı kimi enerji tutumlu olması ilə məhsul istehsalına çəkilən xərcin yüksək olmasını göstərmək olar. Hətta, polietilen kimi elə kimya məhsulları mövcuddur ki, onların xərclərində elektrik enerjisi və ya enerjidaşıyıcılarının çəkisi xüsusilə nəzərə çarpır (50 faizdən də çox). Bunun aradan qaldırılması üzrə ARDNŞ xüsusi planlar işləyib hazırlayırlar.

Son zamanlarda MDB ölkələri ilə Azərbaycan arasında ticarət əməliyyatlarında azalma qeydə alınmışdır. Bunu yaradan səbəb ölkənin neft məhsullarının uzaq Avropa ölkələrinə ixracının yüksəlməsi ilə yanaşı, postsovet məkanında idxal-ixrac əməliyyatlarına dair müxtəlif maneələrin olmasıdır ki, bu da Azərbaycandan həmin ölkələrə qeyri-neft sektoru mallarının göndərilməsində müxtəlif problemlər yaradır. MDB ölkələri ilə ticarət əməliyyatlarında başlıca maneə olaraq bu ölkələrdə gömrük tariflərinin yüksək olmasını, infrastrukturun və nəqliyyat sektorunun zəifliyini, bankların fəaliyyətində çatışmazlıqları (çevik valyuta məzənnəsi siyasəti, hesablaşma

əməliyyatlarında problemlər) göstərmək olar. Lakin, bununla belə, ölkənin qeyri-neft məhsullarının ixrac olunacağı potensial bazarlar həmin ölkələr hesab olunur. Məsələn, Azərbaycandan Rusiyaya məhsul satışı daha çox qeyri-neft sahəsi ilə əlaqədardır. Statistik göstəricilərə uyğun olaraq, ölkədə qeyri-neft sahəsi məhsulları satışının 50-55%-i Rusiya ilə aparılan əməliyyatlardır ki, həmin məhsullar meyvə-tərəvəz, pambıq lifi, marqarin və bitki yağları, meyvə şirələri, çay, tütündür.

Ölkəmizin ticarət əlaqələrinin güclənməsi üçün atılmış digər addım ÜTT-na üzv olmasıdır. Təşkilata qoşulmanın müsbət cəhətlərindən biri üzv ölkələrə satılan məhsulların eləcə də ixrac olunan Azərbaycan məhsulların diskriminasiyaya məruz qalmamasıdır. Həmçinin, ÜTT-yə qoşulmaqla bir sıra məsələlərin həllinə nail olmaq olar, belə ki, 2001-2002-ci illərdə ABŞ və AI tərəfindən pambıq istehsalçıları üçün nəzərdə tutulan subsidiyalar uyğun olaraq 2.3 mlrd dollar və 800 mln dollar idi.

Bununla da, dünya bazarında pambıq nisbətən ucuz satılmış, bu Azərbaycan üçün mənfəətlə hesab olunurdu. Lakin, hesablamalara əsasən subsidiyaların ləğvi beynəlxalq miqyasda pambıq qiymətinin 71% yüksəlməsinə səbəb oldu. Bu cür artımla daha 90-100 mln dollar gəlir qazanmaq olar. ÜTT-yə üzv olmaqla, ölkə dünya təsərrüfat sisteminə asanlıqla inteqrasiya etmək, vahid investisiya şəraitinin bir hissəsi olmaqla əlverişli mühit formalaşdırmaq imkanı əldə edə bilər. Bildiyimiz kimi, ölkədə ÜDM formalaşdırıcı əsas təbəqə məşğul əhali hesab olunur. Buna görə də işçi qüvvəsinin tərkibində məşğul əhəlinin çoxluq təşkil etməsi məhsul buraxılışının artmasına, dövlət büdcəsi gəlirlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Statistik məlumatlara nəzər salsaq, iqtisadi fəal əhəlinin və məşğul əhəlinin illər üzrə artdığını işsizlik səviyyəsinin isə 2014-cü ilə kimi azalmasına baxmayaraq 2015-ci ildə yenidən artma müşahidə olunmuşdur. 2015-ci ildə işsizliyin yaranma səbəbi neft qiymətlərinin aşağı düşməsilə yaranan iqtisadi böhrandır.

Bu baxımdan dövlət tənzimlənməsi olaraq 2006-2010-cı və 2011-2015-ci illəri əhatə edən “Azərbaycan Respublikasının Məşğulluq Strategiyasının həyata

keçirilməsi üzrə Dövlət Proqramı” işlənib hazırlanmış və reallaşmışdır. 2006-2015-ci illərdə həyata keçirilən Məşğulluq Strategiyasının nəticəsi ölkədə 900.000-i daimi olmaqla, 1,2 mln-dan çox iş yeri açıldı, 55.600 yeni müəssisə fəaliyyətə başladı, işsizlik səviyyəsi 5%-ə, yoxsulluq səviyyəsi isə 5,3 %-ə qədər azaldı, ÜDM 3,2 dəfə artmışdır. 2011-ci ilin 1 yanvar tarixinə əsasən, iqtisadi fəal əhəlinin sayı 2015-ci ildə 2005-ci illə müqayisədə, 12% (4380.1 min/4915.13min), məşğul əhəlinin sayında isə 14% artım meylləri müşahidə olunmuş (4062.3 min/4671.6 min), orta aylıq nominal əmək haqqı artsa da, onun dövlət və qeyri-dövlət sektoru üzrə göstəricisində müəyyən fərqlər özünü göstərir. Dövlət sektorunda orta aylıq nominal əmək haqqı 355.7 man, özəl sektor üzrə 571.1 man olaraq özəl sektorda orta aylıq əmək haqqı üstünlük təşkil edir.

Azərbaycan dünyanın bir çox ölkələri ilə ticarət əlaqələrinə malikdir. Daha mütərəqqi, texniki cəhətdən təkmilləşmiş istənilən ölkə artıq dünya bazarında təkmil, elmtutumlu məhsullarla çıxış edir. 2014-cü ildə ölkənin fiziki və hüquqi şəxsləri dünyanın 150 ölkəsində tərəfdaşları ilə ticarət əlaqələri aparmışdır. Belə ki, 110 ölkəyə ixrac məhsulları göndərilib, 137 ölkənin isə məhsulları ölkəyə daxil olmuşdur ki, ayrı-ayrılıqda nəzər salsaq, Avropanın 45, Amerikanın 33, Asiyanın 43 ölkəsi ilə ticarət əməliyyatları yerinə yetirilmişdir. Statistik göstəricilərə əsaslanaraq, xarici ticarət dövriyyəsinin həcmi 39,5 mlrd ABŞ dolları təşkil etmişdir. Bununla belə, ixracın həcmi 30,3 mlrd dollar, idxalın həcmi 9,2 mlrd dollar olmuşdur ki, nəticədə 21,1 mlrd dollarlıq müsbət saldo əldə olunmuşdur.

2016-cı ildə ixrac olunmuş əmtəə strukturuna əsasən xam neft, neft məhsulları, təbii qaz (87%), meyvə-tərəvəz (0,1%) şəkər (0,7%), plastmas və ondan hazırlanan məmulatlar (1,1%), az qiymətli metallar və onlardan hazırlanan məmulatlar (2,4%), bitki və heyvan mənşəli piylər və yağlar (0,2%), kimya sənayesi məhsulları (0,6%), idxal olunmuş əmtəə strukturuna isə qara metallar və onlardan hazırlanan məmulatlar (15.4%), heyvan mənşəli məhsullar (2,1%), bitki mənşəli məhsullar (6,9%), hazır ərzaq məhsulları, (5,3%) kimya sənaye məhsulları (8,3%), qara metallardan

məmulatlar (7%), maşınlar, mexanizmlər, elektrotexniki avadanlıqlar, aparatura (23.6%), nəqliyyat vasitələri (9,4%), mebel (2,5%) daxildir. Bununla belə, ölkədə ixraca xammal ehtiyatları, idxala isə hazır məhsullar istiqamətlənir ki, bu hal dünya bazarında məhsul ixracı üzrə mövqe tutmaqda müəyyən problemlər yaradır. İxracın əmtəə strukturuna daha çox neft ehtiyatları, idxalın əmtəə strukturuna isə maşınqayırma sənayesinin hazır məhsulları daxildir. Ölkəyə idxal olunan məhsullar əsasən qısamüddətə və ortamüddətə istehlak olunan ərzaq məhsullarından, dərmanlardan və onların istehsalına sərf olunan tərkib hissələrindən, “maşın və avadanlıqlar” qrupundan isə ölkədə daha çox paya sahib olan mağazalar, şəbəkə ticarəti, restoranlar üçün alınan qurğu və vasitələrdən təşkil olunmuşdur. İxrac bir istiqamətli olduğundan milli iqtisadiyyatın xammal qiymətlərindən asılılığı yaranmış olur. Bu istiqamətdə görülməsi nəzərdə tutulan tədbirlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1) Kiçik, orta və iri təsərrüfat subyektləri arasında əlaqələrin qurulması, xüsusilə də, istehsal və elm müəssisələri kooperasiyalarının təmin olunması, innovasiya-investisiya siyasətinin yerinə yetirilməsi, elmtutumlu layihələrə üstünlük verilməsi və s.

2) Klaster şəbəkələrinin qurulması ilə müəssisələrin bir-birilə əlaqələndirilməsi;

3) Bazar konyunkturasının formalaşdırılması, yerli məhsulların təklifinə dair informasiyaların daxil olunması, yerli məhsullara dünya bazarında tələbin artırılmasının stimullaşdırılması və s.

Sadalanın bütün tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə iqtisadi münasibətlərin inkişafı nəticəsində milli iqtisadiyyatın diversifikasiyasına, idxalın yerli istehsalla əvəz olunmasına nail olmaq mümkün hesab olunur.

2017-ci yanvar- noyabr ayında qeyri-neft sektoru məhsullarının ixracı 1 milyard 387 mln ABŞ dolları məbləğində olmuşdur. Bu göstəricini 2016-cı ilin qeyd edilən dövrü ilə müqayisə etsək qeyri-neft məhsullarının ixracında 22 faiz artım olmuşdur. Bununla belə, qeyri neft məhsullarının ixracı Rusiyaya 498 milyon, Türkiyəyə 264

milyon, İsveçrəyə 133 milyon, Gürcüstana 120 milyon və İtaliyaya 52 milyon ABŞ dolları dəyərində hesablanmışdır. Həmin ölkələrə daha çox satılan məhsulların sıralanmasına görə pomidor (tomat) ilk sırada (140.2 mln ABŞ dolları), ikinci qızıl (116.4 mln ABŞ dolları), üçüncü sırada isə qabığı təmizlənmiş meşə fıındığı (105 mln ABŞ dolları) yer almışdır. Həmçinin, bir il əvvəllə müqayisə etsək, 2017-ci ilin 11 ayı ərzində elektrik enerjisinin ixracında 2 dəfə, pambığın ixracında 2.3 dəfə, çayın ixracında 65 faiz, meyvə-tərəvəzin ixracında 35 faiz, kimya sənayesi məhsullarının ixracında 35 faiz artım görsənmişdir.

Qeyri-neft sektorunun inkişafı üzrə seçilmiş prioritet istiqamət olaraq 2017-ci il avqust ayının 10-da “Azərbaycan Respublikasında tütünçülüyn inkişafına dair 2017–2021-ci illər üçün Dövlət Proqramı” təsdiq edilmişdir. Proqramda ölkədə bu sahənin yaxşılaşdırılması, tütün emalı ilə məşğul olan təsərrüfat subyektlərinin xammal tələbatlarının ölkə daxilindəki məhsul istehsalı hesabına ödənməsi, rentabelliyn və ixrac qabiliyyətinin yüksəldilməsi və s. məsələlər önə çəkilmişdir.

Həmçinin, pambıqçılıq üzrə də 2017-ci ildə “Azərbaycan Respublikasında pambıqçılığın inkişafına dair 2017–2022-ci illər üçün Dövlət Proqramı” da qəbul olunmuşdur. Bildiyimiz kimi, pambıqçılığın inkişafı üçün ölkəmiz əlverişli iqlim şəraitinə, emal müəssisələri üçün yerli xammaldan istifadə imkanlarından yararlanaraq əməktutumluğuna və məhsul buraxılışı həcminə görə prioritet istiqamətlərdəndir.

Ölkədə sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişaf etdirilməsi üçün bir sıra tədbirlər yerinə yetirilmiş və buna misal olaraq “bir pəncərə” sisteminin tətbiqini göstərmək olar. Sistemin tətbiqi ilə sahibkarların dövlət orqanlarında qeydiyyatı mərhələləri sadələşdirilmiş, elektron hökumət portalı vasitəsilə fiziki və hüquqi şəxslərə elektron xidmətlər göstərilərək onlar arasında məsafəninin kiçilməsinə, ixrac, idxal əməliyyatları sadələşdirilmiş və əlverişli biznes mühitinin yaranmasına nail olunmuşdur. Bununla da, hüquqi şəxslərin qeydiyyatı əməliyyatlarının sayı 13-dən 2-yə, sərflə olunan vaxt isə 53 gündən 1 günədək, qeydiyyat sənədlərinin sayı isə 5

dəfədən çox aşağı düşmüşdür. Kiçik sahibkarların qeydiyyatı üçün nəzərdə tutulan müddətin 2 gündən bir neçə dəqiqəyə azaldılması ilə elektron qeydiyyatdan keçən fərdi sahibkarların sayı artmışdır. Belə ki, ölkədə sahibkarlıq fəaliyyəti iştirakçıları 15,5%- i hüquqi şəxslər, 84,5%-i isə fiziki şəxslərdən ibarətdir. Yeni fəaliyyətə başlayan müəssisələrin 60 faizi Bakı, 12,7 faizi Aran, 7,2 faizi Abşeron və 5,7 faizi Gəncə-Qazax iqtisadi rayonlarının payına düşür. Açılan təsərrüfat obyektləri əsasən; kənd təsərrüfatı, avtomobillərin, motosiklələrin təmiri; tikinti; meşə təsərrüfatı və balıqçılıq; emal sənayesi; peşə, elmi və texniki, topdan və pərakəndə satış sahələrində reallaşmışdır. Bundan başqa, ölkədə sahibkarlarla istehlakçıların əlaqələrin qurulmasında “2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı” üzrə nəzərdə tutulmuş “Elektron ticarət” portalının yaradılması ilə sahibkarlar istehsal etdikləri əmtəə və göstərdikləri xidmətlərə dair informasiyalar alıcılara ötürmüş olurlar.

Azərbaycanda rəqabətqabiliyyətinin yüksəldilməsinin digər istiqaməti kimi tranzit ölkə olaraq tanınmasına nail olmaqdır. 2016-cı ildə ölkə ərazisindən ixrac olunan tranzit məhsullarının həcmi 120 min barel hesablanmışdır ki, həmin məhsulların 40 min bareli Qazaxıstanın "Tengiz" yatağından hasil olunan neftin hesabına əldə olunub və həmin neft BTC-yə vurulur. Növbəti illərdə BTC-yə Xəzərin Qazaxıstan ərazisindəki “Kaşaqan” yatağından hasil olunan neft də daxil olacaq.

Ölkənin ixrac potensialının artırılması üzrə həyata keçirilən tədbirlərdən biri də Azərbaycanın istehsal olunan məhsullarını “Made in Azerbaijan” brendi altında az.export portalı vasitəsilə dünyanın müxtəlif ölkələrindən sifarişləri qəbul edərək onların satışının həyata keçirilməsidir. 2017-ci ilin yanvar-noyabr aylarında Azexport.az portalına 71 xarici ölkədən daxil olan sifarişlərin məbləği 444.6 milyon ABŞ dolları dəyərində hesablanmış, lakin cari ilin noyabr ayında daxil olan ixrac sifarişlərinin məbləği isə 47.3 milyon ABŞ dolları ilə xarakterizə olunmuşdur. Portala daxil olan ixrac sifarişlərinə əsasən əldə olunan məlumatlara görə Azərbaycan

məhsullarını sifariş edən ölkələrin ilk beşliyində Rusiya (18.4 %) ilə yanaşı, Türkiyənin (7.1%), Ukraynanın (5.8%), Hindistanın (4.5%) və ABŞ-ın (4.2%) adı vardır.

Dünya bazarında ixracın təşviq edilməsində bir sıra iqtisadi sahələr vardır ki, həmin sahələrin inkişaf etdirilməsi üçün çatışmazlıqların aradan qaldırılması istiqamətində tədbirlərin görülməsi labüddür. Maşınqayırma müəssisələrinin fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması, istehsal prosesinin texnoloji silahlanması, detal və metal konstruksiyaların diaqnostikası üzrə metodların inkişafı əsas istiqamət kimi götürülür. Metallurgiya sənayesində əsas meyl bütün istehsal prosedurlarında enerji qənaətini və maksimal resurs təminatını yerinə yetirən sistemin qurulmasıdır. Kimya və neft-kimya kompleksində əsas texnoloji istiqamət resurslara qənaət edən sistemlərin formalaşması, ekoloji baxımdan təmiz gübrələrin istehsalından ibarətdir.

2011-ci il ölkədə turizm ilinin elan olunması ilə bu sahənin inkişafına xüsusi diqqət yetirildi. 2013-2014-cü il Dünya İqtisadi Forumunda Azərbaycan turizm sektorunun inkişafı göstəricisinə görə 148 ölkə arasında 7 pillə önə keçərək 39-cu yerə sahib olmuşdur. Turizmin tərəqqəsi üzrə atılan addımların nəticəsi olaraq müsbət tendensiya müşahidə olunmuş və ölkəyə səyahət edən xarici turistlərin sayı 1 mln 200 min nəfərdən ibarət olmuşdur. Bununla belə, bu göstərici ötən ilə nəzərən 24% yüksəlmişdir. 2016-cı illə müqayisədə, Rusiyadan səfər edən turistlərin sayında 17% (374491 nəfər), Gürcüstandan 4% (254425), İrandan 89% (180103), BƏƏ-dən 338% (44196) artım aşkarlanmışdır.

Əsas turizm mərkəzləri Qafqaz mehmanxanalar şəbəkəsini, Qəbələdə Gabaland attraksionlar parkını, Tufandağ qış turizm mərkəzini, Qusarda Şahdağ turizm kompleksini misal gətirmək olar. Turistlərin ölkəyə cəlb olunmasına zəmin yaradan digər amil “tax free” sistemini tətbiq etməklə ƏDV-nin tam və ya bir hissəsinin xarici vətəndaşlara geri ödənilməsidir. ƏDV tam və ya müəyyən hissədə bu şərtlə geri qaytarılır ki, istehlak olunan məhsul üzrə ödəniş 300 AZN-dən aşağı olmamalı və 3 ay ərzində ölkədən çıxarılır.

Azərbaycanda təkmil maşın və avadanlıqlara əsaslanaraq milli iqtisadiyyatın ixrac potensialı yüksək ölkəyə çevrilməsində böyük rolu olan müəssisələrdən biri 1991-ci ildə ölkədə fəaliyyət göstərməyə başlayan “Azərsun Holding MMC” qida istehsalı, pərakəndə satış və kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı üzrə ixtisaslaşmışdır. Azərsun Holding kənd təsərrüfatı məhsulları, konservləşdirilmiş məhsullar, süd məhsulları, duz, zeytun yağları, şəkər, çay, kərə yağları, bitki yağları, kağız məhsulları və s. məhsul qruplarını istehsal edərək istər ölkənin, istərsə də, dünyanın müxtəlif ərazilərində emal müəssisələri ilə təmsil olunur. Bu şirkət tərəfindən ölkə ərazisində 10 min hektardan çox hissədə əkinlər təşkil olunmuş, əkinə yararlı hesab olunmayan 3400 hektar ərazi drenaj kanalları çəkilməklə, irriqasiya sistemləri təşkil olunmaqla, rekultivativ tədbirlər görülməklə əkinə yararlı vəziyyətə salınmışdır. Bundan əlavə, emal müəssisələri xammal mənbələrinə yaxın yerləşməklə istehsal xərclərinə qənaət etməyə, səmərəliliyinin artmasına səbəb olmuşdur.

Azərsun Şirkətlər qrupunun innovasiya siyasətinin əsasını onun daxilində təşkil olunan Araşdırma və İnkişaf Departamentinin olmasıdır. Bununla belə, holding laboratoriyalarla, kimyaçılarla, texnoloqlarla, mikrobioloqla, qida mühəndisləri ilə çıxış edərək bazarda hansı məhsula daha çox tələb olduğunu müəyyənləşdirməklə həmin məhsulun nisbətən təkmil variantını istehsal etməyə səy göstərirlər. Şirkətin orta və uzun müddəti əhatə edən dinamik inkişafına təsir edən amil R&D texnologiyasına yatırılan sərmayələrdən irəli gəlir. Həmiçinin, daxilində məhsulun müxtəlif istehsal prosedurlarına nəzarət edən keyfiyyət nəzarət sistemi mövcuddur ki, bu da şirkətin rəqabətqabiliyyətli olmasına gətirib çıxarır.

Dünya iqtisadiyyatına integrasiya şəraitində ölkə qarşısında dayanan əsas vəzifə xarici iqtisadi əlaqələri inkişaf etdirməkdən ibarətdir. 2016-cı il statistik məlumatlarına əsasən, xarici ticarət dövriyyəsi 17.6 mlrd ABŞ dolları olmuşdur. Bunun da 9.1 mlrd ABŞ dolları ixrac, 8.5 mlrd ABŞ dolları isə idxal hissəsini təşkil etmişdir. Dünyanın 186 ölkəsi ilə ticarət əməliyyatları yerinə yetirilmişdir ki, bunun

da, 35%-i Aİ ölkələrinin, 16%-i MDB ölkələrinin, 13%-i Türkiyə, 36%- i isə digər ölkələrin payına düşmüşdür. Həmin ölkələrə Çin (15%), Tayvan (13%), İsrail (11%), ABŞ (9%) aiddir.

Statistik məlumatlara əsasən 2010-2016-cı illəri əhatə edən ticarət balansı əks olunmuşdur. Göründüyü kimi, bütün illərdə müsbət saldo əldə olunmuşdur və ən yüksək saldo 2011-ci ildə, ən aşağı saldı bu isə 2016-cı ildə qeydə alınmışdır. 2015-ci ildə isə ixracın səviyyəsinin aşağı düşməsi ilə ticarət balansında əvvəlki illə müqayisədə kəskin azalma nəzərə çarpmışdır.

3.2. Sənaye potensialının səmərəliliyinin artırılmasının əsas prioritetləri

Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafı prosesinin sürətləndirilməsi və rəqabətqabiliyyətli, güclü iqtisadi sistemin formalaşması prosesində strateji yol xəritələri mühüm əhəmmiyyət kəsb edir. Bu proqramın əsas strateji hədəfi kimi 2025-ci ildən sonrakı dövrdə əhalinin rifahının yaxşılaşdırılması və insan inkişafı indeksi üzrə yüksək inkişafa nail olmaq nəzərdə tutulur. Bütün bunların nəticəsində texnoloji baxımdan inkişaf etmiş optimal struktura söykənən rəqabətqabiliyyətli iqtisadiyyatın qurulması əsas vəzifə hesab olunur. Ayrı-ayrılıqda qeyd etsək, əsas strateji hədəflər arasında güclü orta təbəqənin formalaşması, iqtisadi baxımdan daha rəqabətqabiliyyətli sahələrdə dərin ixtisaslaşmanın aparılması, iqtisadi təhlükəsizlik məsələsinin təmin olunması, qloballaşan dünyada dünya iqtisadiyyatına inteqrasiyanın həyata keçirilməsi, inkişaf etmiş infrastrukturun təşkil olunması nəzərdə tutulur. Bundan başqa qeyd olunmalıdır ki, Strateji Yol Xəritəsində 2025-ci ilə qədər ÜDM-nin artım tempində 3 faizdən yuxarı orta illik real artım və 450 mindən artıq yeni iş yerinin açılmasını nəzərdə tutur. Bu məqsədlərə çatmaq üçün isə 2025-ci ilə qədər əsasən istehsal və turizm sahəsində 150 minə yaxın yeni iş yerlərinin açılması proqnozlaşdırılır. Bunlarla yanaşı, ölkənin ayrı-ayrı regionlarının inkişafı baxımından həyata keçirilən tədbirlər arasında aqrar sənaye məhsullarının istehsalı və emalı sektorunda 20 min daimi yeni iş yerinin açılması nəzərdə tutulur.

Ağır sənaye və maşınqayırma sahəsində 7700 daimi yeni iş yeri yaradılacaq, yeni dəmir filizi çıxarma və polad emalı zavodu tikiləcək .

ÜDM-nin formalaşmasında kiçik və orta sahibkarlığın xüsusi çəkisinin 15 faizə, eləcə də, məşğulluqda payının 20 faizə, qeyri-neft ixracında isə 10 faizədək yüksəldilməsi proqnozlaşdırılır. Azərbaycanın turizm sənayesi inkişaf edərək 2025-ci ilə qədər dünyada turistlərin ən çox üz tutduğu məkanlar içərisində ilk 20 ölkədən biri olmaq istiqamətində tədbirlər görülür. Bütün nəzərdə tutulan prioritetlərin reallaşması üçün iqtisadiyyata 27 milyard manat həcmində investisiya yatırımlarının edilməsi planlaşdırılır.

Davos Ümumdünya İqtisadi Forumunun 2017-ci ildə Rəqabətliliyə görə Hesabatlarında ölkəmiz iki addım önə keçərək 137 ölkə arasında 35-ci pilləni tutmuşdur. Bununla belə, Dünya Bankı tərəfindən təşkil olunan “Doing Business - 2018” hesabatında Azərbaycan daha 8 pillə əvvələ keçərək 190 ölkə arasında 65-ci yerdən 57-ci yerə qədər irəliləyə bilmişdir.

Eyni zamanda, ölkəmiz Avropa və Mərkəzi Asiya qitəsi üzrə ən islahatçı ölkə kimi 3 ölkədən biri olmuşdur. Ümumilikdə, demək olar ki, "Doing Business - 2018" hesabatına əsasən Azərbaycanın tutduğu mövqe 10 indikatorun altısı üzrə gücləndirilmiş və “Qlobal rəqabətlik” reytingində də oxşar tendensiyalar nəzərə çarpmaqdadır. Həmin hesabat üzrə Azərbaycan 12 indikator nəticəsindən 9-u üzrə öz yerini daha da möhkəmləndirə bilmişdir. Xüsusi şəkildə, qeyd olunan məsələlər sırasında deyə bilərik ki, hesabat üzrə təqdim olunan qlobal çağırışlardan biri də ayrı-ayrı ölkələrdə aparılan institsional struktur islahatlarının yerinə yetirilməsi zamanı görünən çətinliklərdir. Bu baxımdan, Azərbaycan öz mövqeyini 15 pillə yaxşılaşdıraraq 33-cü pillədə qərarlaşmışdır. Sistemli şəkildə qeyd edə bilərik ki, ölkəmizdə görülən iqtisadi islahatlar dönməz və sistemli xarakter daşıyır. Bunun yekunu olaraq, qarşıdakı illərdə həyata keçirilən iqtisadi islahatların qeyri-neft sektoruna və qeyri-neft ixracının yüksəlməsinə böyük təsiri olacaqdır.

İqtisadi inkişafın müasir mərhələsində davamlı inkişafın təmin olunması strateji idarəetmənin uğurlu icrasından biləvasitə asılıdır. Strateji xəritələrin uğurlu icrası həm də ölkədə strateji idarəetmənin möhkəmlənməsi ilə birbaşa bağlıdır. Strateji menecment- idarəetmədə baş verən dəyişikliklərə adaptasiya, inkişafın proqnozlaşması və planlaşdırılması, fəaliyyətə nəzarət prosesinin cəmidir. Onun əsas güc mərkəzində gözlənilən uğur və gəlirlərin əvvəlcədən hesablanması deyil, mühitdə baş verən yeniliklərə çevik münasibət bildirmək qabiliyyəti, həmin dəyişikliklərin qiymətləndirilməsi və fəaliyyət proqramında öz əksini tapması durur.

Bilindiyi kimi, iqtisadi münasibətlər sferasında müəyyən daxili tarazlıq mexanizmləri mövcuddur. Bu mexanizmlər iqtisadi çatışmazlıqlar zamanı qoruyucu funksiya kimi çıxış edirlər. Strateji planlaşdırma, başqa sözlə, uzunmüddətli planlaşdırma yoxdursa, cari dövrə istiqamətlənmiş siyasət nə vaxtsa iqtisadi kollapsla yekunlaşacaqdır.

Keçən əsrin 70-80-ci illərində gələcək dövrün elə də asanlıqla proqnozlaşdırıla bilmədiyi bir vaxtda, əlbətdə ki, yeni yanaşmalara, yeni metodlara, menecment üsullarına ehtiyac duyuldu. Bu baxımdan, strateji planlaşdırma məfhumunun nəzərdə tutulan zaman kəsiyində ərsəyə gəlməsində təəccüblü bir şey yoxdur. Artıq gələcək zaman keçmiş dövrün müasirləşmiş inikası deyil və sahibkarlıq fəaliyyətinin inkişafı istiqamətində hər cür gözlənilməyən hadisələrin meydana çıxması mümkün idi. Yüksələn diversifikasiya, bir- birindən seçilən inkişaf proqramları, zamanın tempindən asılı olaraq sürətli qərarların qəbul olunması strateji planlaşdırmanın əsas amilləri hesab olunur.

Strateji planlaşdırmanın başlıca hədəfi perspektiv dövr üzrə müəyyən edilmiş strateji fəaliyyət planının ərsəyə gəlməsi və reallaşdırılmasından təşkil olunmuşdur. Strateji planlaşdırmanın bir sıra ictimai müsbət cəhətlərinə baxmayaraq, bu yeni planlaşdırma sistemində də xeyli çatışmazlıqlar mövcudur ki, bunun aşağıdakı bir sıra səbəbləri vardır:

- strateji planlaşdırma çox zaman formal mənə daşıyır, onun nəticələri son olaraq makulaturadan başqa bir şeyə yaramır;

- strateji plan sanki, “yuxarılar”ın qərargah oyununa bənzəyir, əksər hallarda “asağılar”ın ondan xəbəri yoxdur;

- bəzi hallarda kənar amillər strateji planlaşdırmanın təsirlərini heçə endirir və s.

Bütün bu mənfi cəhətlərin nəticəsi kimi 90-cı illərin əvvəllərində strateji planlaşdırma daha yeni və əhatəli bir konseptual yanaşma ilə - strateji menecmentlə əvəzlənməyə başlandı . Strateji menecment və strateji planlaşdırma arasındakı əsas fərqləndirici əlamətlər onun bir sıra yeni elementlərə sahib olmasıdır. Bu elementləri aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- yeni, innovativ strateji düşüncə üslubu formalaşır;

- strateji inkişaf üçün məsuliyyət daşıyan “yuxarılar” qəbul etdikləri planları “aşağılar”la bölüşür;

- yeniliklər üçün qəbul olunan təşkilati fəaliyyətlər inkişaf etdirilir;

- korporativ mədəniyyət gələcək planların təmini rolunu oynayır;

- sahibkarlıq mühiti elə bir vəziyyət alır ki, planlaşdırılmayan strategiyalar da meydana çıxır;

- dəyişikliklərin hərtərəfli idarə olunması transformasiya mərhələsini şərtləndirir;

- sahibkarlığın gələcək vəziyyətini ifadə etmək imkanı yaranır;

- strateji inkişafa nəzarətin instrumental imkanları artır.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd etməliyik ki, strateji yol xəritələrinin ərsəyə gəlməsi prosesinin özü də strateji menecmentin şərtlərinə adekvat həyata keçirilmişdir. Bununla əlaqədar Bakıda və digər bölgələrdə maraqlı tərəflərin görüşü və açıq ictimai söhbətlər aparılmaqla, eyni zamanda inklüzivlik əsas tutulmaqla qəbul olunmuşdur. Bu prosesdə 400 nəfərə yaxın xarici və yerli ekspert Strateji Yol Xəritəsinin hazırlanmasında birbaşa iştirak etmiş və sənədin yazılması üçün 4 min nəfərlə 150-yə bərabər görüş baş vermişdir. Yəni strateji yol xəritələrinin işlənilib

hazırlanması müddətində strateji inkişafa dair məsuliyyət daşıyan “yuxarılar” tərtib olunan planları “aşağılar”la tam bölüşmüşlər. Ümumi şəkildə onu demək olar ki, strateji menecment anlayışı sadəcə olaraq planlaşdırma, icra və nəzarət fəaliyyətlərini deyil, həmçinin ağıl və davranışın məcmusudur. Strateji menecment sizdən gələcəyi düşünən, daha fəal, qabaqlayıcı, hara getdiyini və ora necə getməyi dəqiq bilən biri olmağı tələb edir [30]. Bu baxımdan Strateji Yol Xəritələrinin strateji idarəetmə fəlsəfəsinə əsaslanaraq hazırlanması daha məqsədəuyğun sayılır.

Azərbaycan prezidenti İlham Əliyevin 6 dekabr 2016-cı il tarixli fərmanı ilə milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə təsdiq olunmuş strateji yol xəritələri 3 dövrü əhatə edir. Bu konsepsiyada 2016-2020-ci illər üzrə iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi strategiyasını, 2025-ci ilə qədər olan dövrə strateji baxışı, ondan sonrakı dövr üçün hədəf baxışı prioritet hesab edilir. Sadalanan fəaliyyətlər 2016-cı ildən icra olunmağa başlanıb və bu proses 2020-ci ilə kimi davam edəcək. Sonrakı 2020-2025-ci illər isə orta dövr hesab olunur və bu aralıqda əsas hədəf iqtisadiyyatın neftə olan bağlılığının aradan qaldırılması istiqamətində islahatların həyata keçirilməsi planlaşdırılır.

Əsas strateji dövr kimi 2025-ci ildən sonrakı dövr nəzərdə tutulub və həmin ildən başlayaraq keçən dövrlərdə görülən işlərin nəticəsi olaraq daha dərin strateji fəaliyyətlərin, islahatların yerinə yetirilməsi nəzərdə tutulub. Qəbul edilən strategiyanın məzmunu ondan ibarətdir ki, burada hər bir dövr özündən öncəki dövrün davamı kimi gedəcək və hər bir dövrdə görülən fəaliyyətlər sonrakı mərhələ üçün baza rolunda çıxış edəcək. Buna nümunə olaraq deyə bilərik ki, 2016-2020-ci illərdə görülən fəaliyyətlər, həyata keçirilən islahatlar həm də 2020-2025-ci illər arası reallaşdırılan işlərin baza rolunda çıxış edəcək. Bu isə öz növbəsində ardıcılığın qorunub saxlanılmasına, həmçinin, aparılan islahatların yerinə yetirilməsinin fasiləsizliyini və davamlılığını təmin etmək məqsədini əsas tutur. Nəzərdə tutulan strateji xəritənin zamanla təsdiq edilmiş dövlət proqramlarından əsas fərqli cəhəti ondan ibarətdir ki, fəaliyyətlər yerinə yetirilmə müddətinə uyğun olaraq

bölüşdürülmüş və istənilən fəaliyyət üçün tələb olunan maliyyə resursları və cavabdeh olan dövlət qurumu müəyyənləşdirilib. Bundan başqa, hər bir fəaliyyətin sonda nəticələrinin monitorinqi üçün konkret indikatorlar seçilib ki, bu indikatorlar əsasında gözlənilən fəaliyyətin nəticələrinin necə icra olunduğunu üzə çıxartmaq imkanı mümkün olacaqdır. Bu isə dövlət qurumlarının hesabatlılığının yüksəldilməsinə və fəaliyyətə daha hesabatlı və məsuliyyətli davranmalarına şərait yaradacaq.

Strateji Yol Xəritəsində nəzərdə tutulan prioritet məqsədlər arasında qeyri-ticari sahəyə nisbətə ticari sahənin, hasilat sənayesi ilə müqayisədə emal sənayesinin, daha az elmtutumlu sahələr ilə müqayisədə yüksək texnologiyaya, innovasiyaya əsalanan sahələrin, aşağı ixtisaslı işçi qüvvəsinə nisbətə yüksək ixtisaslı işçi qüvvəsini, azmənfəətli bazarlara nisbətən çox gəlirli bazarların, dövlət sahibkarlığı ilə müqayisədə xüsusi mülkiyyətin inkişaf etdirilməsi məsələsi ön plandadır. Milli iqtisadiyyatın strukturunun gücləndirilməsi, yenilənməsi isə öz növbəsində mövcud biznes mühitinin daha da yaxşılaşması, ortamüddətli məsrəflər siyasəti çərçivəsində yeni islahatların tətbiqi, maliyyə-bank sektorunun sağlamlaşdırılması, ölkədə aparılan monetar fəaliyyətin üzən məzənnə rejimi çərçivəsində təkmilləşdirilməsi, həmçinin, dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya imkanlarının genişləndirilməsi ilə həyata keçəcəkdir.

Ümumilikdə, milli iqtisadiyyat perspektivi əsasında dörd strateji məqsəd əsas seçilmişdir. Məhz konkret hədəflərin və 11 istiqamət üzrə strateji yol xəritələrinin hazırlanıb həyata keçirilməsi əsasında istehsal və maliyyə sektorları arasında real tarazlığa nail olunması yolu ilə davamlı iqtisadi yüksəlişə nail olmaq mümkündür. İlkin strateji vəzifə olaraq ölkədə fiskal etibarlılıq təmin olunmalı və monetar siyasət fəaliyyəti üzən məzənnə rejimi şəraitində qurulacaq. Bu siyasətlərin uzlaşdırılması sayəsində ölkədə makroiqtisadi sabitlik baş verəcək. Milli iqtisadiyyat perspektivi zəminində ikinci hədəf olaraq səhmlərinin nəzarət funksiyası dövlətə aid olan təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətində səmərəliliyin yüksəlməsi və özəlləşdirmənin

həyata keçirilməsi vasitəsi ilə iqtisadi dinamikliyə nail olmaqdan ibarətdir. Digər bir hədəf isə insan kapitalının inkişafı ilə sıx əlaqələlidir və bunula da əmək bazarının inkişaf etməsi milli iqtisadiyyatın perspektiv inkişafı ilə uyğunlaşacaqdır. Növbəti hədəf ona əsaslanır ki, ölkədə mövcud biznes mühitinin daha da sağlamlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bəs qeyd edilən hədəflərin əsasında konkret hansı indikatorlar durur? “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivi üzrə Strateji Yol Xəritəsinin” beşinci bölməsində 2025-ci ilədək ölkədə ÜDM həcmi hər il 3 faizdən yuxarı olaraq yüksəlməsi və bundan əlavə 450 mindən çox yeni iş yerlərinin ərsəyə gəlməsi əks olunmuşdur. Yeni iş yerlərinin açılması məsələsi isə üç amil əsasında (Strateji Yol Xəritəsi zəminində görülmə işlər, digər başqa tədbirlər, mövcud iqtisadi şəraitin yaxşılaşması halında iqtisadi artım tempinin yüksəlməsi) baş verəcəkdir. Beləliklə, iqtisadiyyatın ayrı-ayrı sahələri üzrə həyata keçirilən tədbirlərin sayəsində işsizliyin səviyyəsi azalacaq və dörd vacib hədəfə nail olunacaq:

1. Qeyri–neft sektoruna ayrılmış birbaşa xarici kapitalın ÜDM-nün həcmində qeyri-neft bölməsindəki payının mövcud 2,6 faizlik miqdarından 2025-ci ilə kimi 4 faizə bərabərləşdirilməsi ön planda tutulur. Ümumilikdə, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsində kənar investorların təsiri olduqca böyükdür. Çünki, xarici investorların verdikləri töhfələr təkcə investisiya yatırımlarından ibarət olmayıb, həmçinin, yeni sahələrə və dəyər zəncirlərinə giriş etmək üçün lazimi yeni biliklər, innovative texnologiyalar və şəbəkələşmə fərsətləri gətirirlər.

2. İxracın strukturunda qeyri-neft sektoru üzrə adambaşına düşən payın 2015-ci ildə olan 170 ABŞ dollarından 2025-ci ildə minimum 450 ABŞ dollarına yüksəldilməsi. Statistik hesablamara əsasən Azərbaycan iqtisadiyyatının 2015-ci ildə idxala olan tələbi adambaşına 1000 ABŞ dolları məbləğinə bərabər olmuşdur. Tarazlı idxal-ixraca nail olunması üçün ölkədə təxminən adambaşına 1500 dollar miqdarında mal ixracı həyata keçirilmişdir ki, bununda təxminən 90 faizi neft və qaz məhsullarından ibarətdir. Məhz bu səbəbə görə məhsul və xidmətlərin idxal həcmi ixrac həcmi ilə tarazlaşdırılması iqtisadi azadlıq və sabitlik baxımından olduqca

əhəmiyyətlidir. Amma iqtisadi inkişafın neft qiymətlərindən asılılığını aşağı salmaq üçün daha artıq qeyri-neft məhsullarının istehsalı və ixracına ehtiyac vardır.

3. 2025-ci ilə qədər ölkəmizdə əsasən istehsal, turizm sektorlarında 150 minə yaxın yeni iş yerlərinin açılması. Ölkəmizdə əhali üçün daimi iş yerlərinin yaradılması həmişə diqqət mərkəzində qalmışdır. Lakin, müasir dövrdə ixracın genişləndirilməsi üçün ticari əhəmiyyətli mal və xidmətlər bölməsində dünya bazarında satıla bilən səviyyədə məhsulların yaradılması ilə məşğul olan sahələrdə yeni iş yerlərinin açılması daha çox vacibdir.

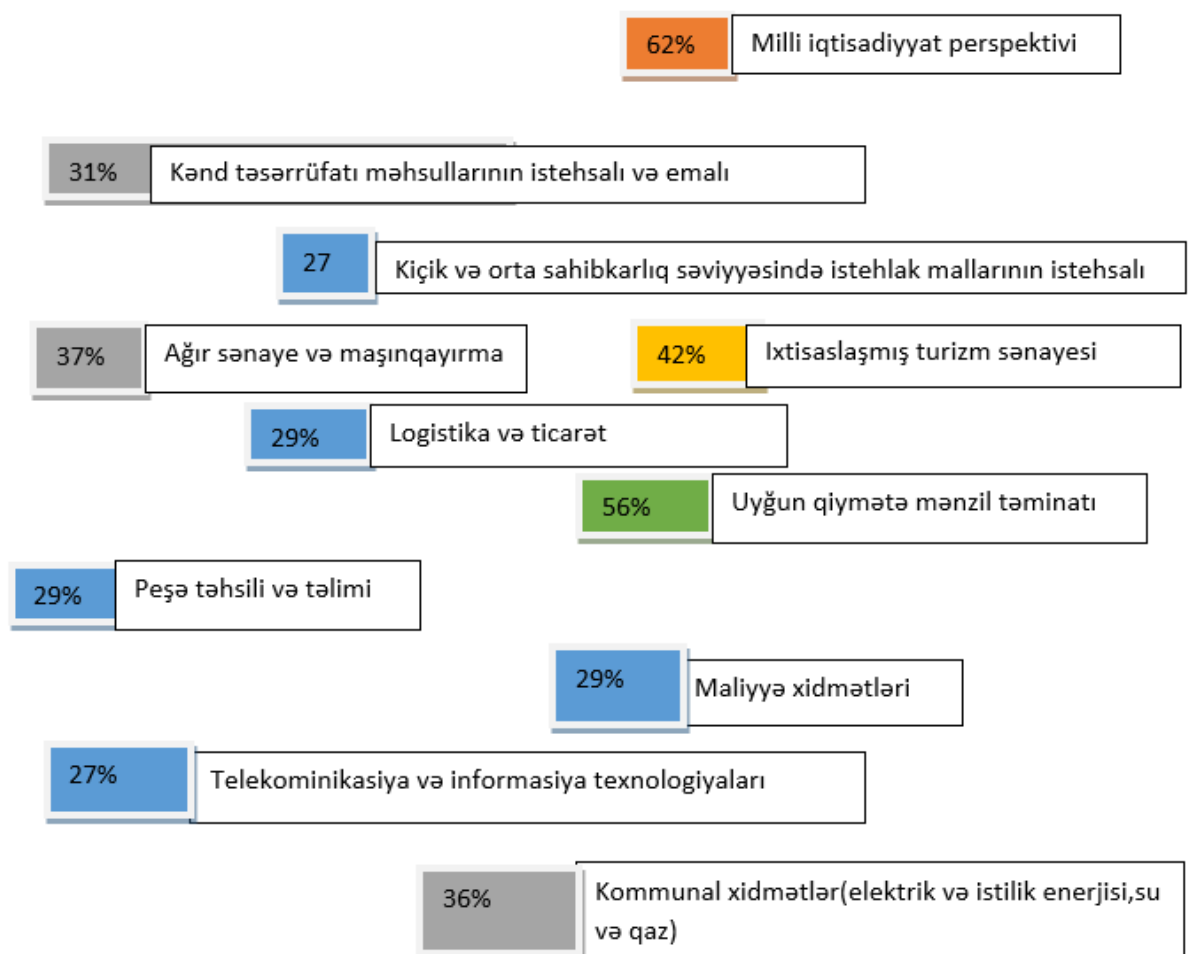
4. Dövlət büdcəsinin Azərbaycan Respublikası Dövlət Neft Fondunun (ARDNF) köçürmələrindən asılılığının aşağı salınması və bu rəqəmin 2025-ci ilə qədər 15 faizədək azaldılması düşünülür. Bilindiyi kimi, bu gün ölkəmizdə dövlət xərclərinin hər ikinci manatı (təxminən 50 faiz) bu fondun vəsaitidir. Bu faktor ölkə iqtisadiyyatına neft qiymətlərindəki enişlərin ciddi təsirinin mühüm nəticələrindən biridir. Bu səbəbdən də, iqtisadiyyatda xüsusi investisiyaların həcmi artırmaq üçün stabil artım tempi çox əhəmiyyətlidir və o, büdcənin ARDNF-nin köçürmələrindən daha az asılı halda olmasını tələb edir. Təbii ki, bu məqsədlərə çatmaq ilk növbədə strateji yol xəritələri çərçivəsində əsas tutulan vəzifələrin uğurla yerinə yetirilməsindən asılıdır.

Bütün bunlara nail olmaq üçün ilk öncə investisiya qoyuluşlarının və bütün digər ehtiyatların səfərbər edilməsi zəruri məsələdir. Araşdırmalara görə, yalnız 2020-ci ilə qədər qarşıya qoyulan vəzifələrin həyata keçirilməsi üçün təqribən 27 milyard manat capital tələb olunur və bu miqdar bütün sahələr üzrə strateji yol xəritələri əsasında tələb olunan ümumi məbləğdir. Bütün növ dövlət və özəl mənbələr hesabına təmin olunacaq həmin investisiyalar ölkə iqtisadiyyatı üçün 2020-ci ildə müəyyən edilmiş hədəflərdən əlavə, gələcək üçün nəzərdə tutulan məqsədlərə təsir baxımından da bünövrə rolunu oynayacaq və bu isə Azərbaycana Strateji Yol Xəritəsinin prioritetlərinin müsbət trayektoriyası ilə daha yüksək hədəflərə çatmağa kömək edəcək [21].

Azərbaycanın dünyanın ən nüfuzlu hesabatlarında öz mövqeyini yaxşılaşdırması, qeyri-neft istehsalının və ixracının inkişafı və artımı onu sübut edir ki, strateji yol xəritələrinin yerinə yetirilməsi müsbət nəticələrini göstərir. Faktiki olaraq deyə bilərik ki, dünyanın ən mötəbər iki iqtisadi məzmunlu hesabatında ölkəmizin irəliləməsi hazırda ölkəmizdə tətbiq olunan iqtisadi islahatlara verilən dəyərdir. Həmçinin, strateji yol xəritələrinin uğurlu icrası, yoxlama və qiymətləndirmə sisteminin qurulması, vacib sayılan tədbirlərin lazimi vaxtda və keyfiyyətlə icrası məqsədilə bütün ehtiyatların səfərbər edilməsi ölkədə güclü strateji idarəetmənin inkişaf etməsi deməkdir.

Sxem 3.1

2017-ci ilin 6 ayı ərzində Strateji yol xəritələrinin müvafiq sahələr üzrə icra vəziyyətinə dair

Mənbə: Strateji Yol Xəritəsi

2017-ci ildəki statistik məlumatlara əsasən, qeyri-neft sektorunun ixrac payının artımı onu göstərir ki, 2025-ci ildə bu sektor üzrə adambaşına ixrac payı 450 ABŞ dollarına yüksəlməsi strateji yol xəritələrinin əsas hədəflərindən biridir. Strateji yol xəritələrinin müvafiq sahələrə dair icra vəziyyətlərinə diqqət yetirsək, ən yüksək icra nəticəsi “Milli iqtisadiyyat perspektivi” üzrə (62%), ən aşağı nəticə isə “Orta və Kiçik sahibkarlıq səviyyəsində istehlak mallarının istehsalına dair Strateji Yol Xəritəsi” və “İnformasiya və telekommunikasiya texnologiyalarının inkişafına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə nəzərə dəymişdir (hər iki göstərici -27%). Keçən ilin birinci yarısı üzrə aparılan monitorinq və qiymətləndirmə yekunlarına əsasən 47 qurumun fəaliyyəti təqdim olunub. Araşdırmaya görə 16 struktur 2017-ci ilin ilk yarısı üzrə təsdiq olunmuş strateji yol xəritələri çərçivəsində qeydə alınan tədbirlərin 50 faizini, digər 20 qurum bu tədbirlərin 50 faizdən aşağı hissəsini və son 3 qurum isə bu istiqamətdə heç bir tədbir görməmişdir.

Ölkə Prezidenti İlham Əliyevin başçılığı ilə strateji yol xəritələrinin yerinə yetirilməsi dayanıqlı iqtisadi inkişafın bərqərar olması və nüfuzlu reytinglərdə Azərbaycanın mövqelərinin möhkəmlənməsinə öz bəhrəsini verib və Davos İqtisadi Forumunun hesabatlarında Azərbaycanın iqtisadi mövqeyi rəqabətqabiliyyətliliyinə görə 35-ci pilləyə qalxması göstərir ki, həyata keçirilən iqtisadi islahatlar öz töhfəsini verir və bu il sürətli iqtisadi tərəqqi ili olacaqdır.

NƏTİCƏ

Milli iqtisadiyyatda sənaye potensialının artırılmasının əsasında innovativ sahibkarlığın formalaşması və buna uyğun olaraq məşğulluğun təmin olunması, kadr potensialının inkişafı və təkrar istehsalı, ÜDM-nun artım tempinin müşahidə olunması dayanır. Bununla da, dövlət tənzimlənməsi olaraq 2007-2015-ci illərdə gənclərin xarici ölkələrdə təhsili üzrə dövlət proqramı çərçivəsində 1175 gənc dünyanın aparıcı ölkələrində təhsil almışdır.

Bundan başqa, ölkədə innovasiya fəaliyyətinin inkişafı üçün 2009-cu ildə Sumqayıt Sənaye Parkı istifadəyə verilmiş, 2012-ci il Respublika Prezidenti fərmanına əsasən Balaxanı Sənaye parkı, cari ildə həmçinin, Yüksək Texnologiyalar Parkı yaradılmışdır. Belə ki, əgər sənaye parkları müasir idarəetmə mexanizminə və təkmil texnoloji üsullarla istehsal prosesini həyata keçirirsə, Yüksək Texnologiyalar Parkı isə texnika və texnologiyaların yaradılmasını təşkil edərək Sənaye parklarını avadanlıqlarla təmin etmiş olur. Qeyri neft sektorunun yaxşılaşdırılması üçün seçilmiş prioritet sahələrin inkişafı yönündə icra olunmuş tədbirlər nəticəsində ÜDM 2016-cı ildə 54740.8 mln man təşkil edirdisə, 2017-ci ildə 58568.9 mln manatadək artmışdır. Beləki, bu artıma səbəb 2016-cı illə müqayisədə qeyri neft sektorunun ÜDM-da çəkisinin 4085.2 mln manat artmasıdır.

Sahibkarlıq fəaliyyətinin stimullaşdırılması üzrə “bir pəncərə” sisteminin tətbiq edilməsi ilə sahibkarların qeydiyyatı üçün nəzərdə tutulan prosedurlar sadələşdirilmiş və bununla da ölkədə əlverişli biznes mühiti formalaşmış, həmçinin, ixrac və idxal əməliyyatları üzrə görülən tədbirlərin nəticəsi olaraq ixrac rüsumları ləğv olunmuş, mənfəət vergisi isə 20%-ə dək azaldılmışdır.

Bildiyimiz kimi Azərbaycan dünya bazarında neft ixrac edən ölkə kimi tanınır. Son illərdə neftin dünya bazarında qiymətinin tərəddüd etməsi neft gəlirlərinin azalmasına gətirib çıxarmışdır. Bununla da qeyri neft sahələrinin inkişafı üçün başlıca inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulan sferalar kənd təsərrüfatı, İnformasiya və kommunikasiya sahəsi və turizm sahəsi seçilmişdir.

Aqrar sferanın tənzimlənməsi yönündə aqroparkların yaradılması, fermerlərə subsidiyaların ayrılması və güzəştli kreditlərin verilməsi daxildir. Bundan başqa İKT üzrə Azərbaycana məxsus Azerspace və Azersky peyklərinin fəzaya buraxılması İKT-nin inkişafına təkan vermişdir. Əlavə olaraq ölkədə qəbul olunmuş dövlət proqramları da öz nəticəsini göstərmişdir ki, bu proqramlara “Regionların social iqtisadi inkişaf proqramı 2014-2018”, “Məşğulluq Strategiyası 2006-2015”, “Yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf 2006-2015” dövlət proqramlarını aid etmək olar. Hər şeydən əvvəl rəqabət formalaşdırılmasına üçün iqtisadiyyatın diversifikasiyalaşmasına nail olmaq lazımdır. Odur ki, ölkədə dayanıqlı rəqabətin qurulmasına aşağıdakı tədbirlərlə nail olmaq olar:

1. Kiçik və orta sahibkarlığı inkişaf etdirmək və onlar arasında iqtisadi əlaqələrin qurulmasını təmin etmək, bu baxımdan klasterlərin yaradılması daha məqsədə uyğundur;

2. Yerli əmtəələrin təklifi haqqında marketinq araşdırmalarına dair informasiyaların ötürülməsi, yerli məhsul istehsalını stimullaşdırmaqla ərzaq təhlükəsizliyinə zəmin yaratmaq və s.

Beləliklə, 2014-cü ildə 248 rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edən təsərrüfat subyekti haqqında informasiyanı özündə təşkil edən “Azərbaycan məhsullarının kataloqu”, 325 rəqabətqabiliyyətli məhsul istehsal edən təsərrüfat subyektləri haqqında məlumatı özündə birləşdirən “Azərbaycan sənayesi: şirkətlər, məhsullar kataloqu isə Azərbaycan və ingilis dillərində nəşr olunaraq İqtisadiyyat Nazirliyinin rəsmi internet sahifəsinə daxil edilmişdir.

Rəqabətqabiliyyətliliyin əldə olunması dünya bazarına daha keyfiyyətli və ucuz başa gələn məhsullarla çıxış etməkdən də asılıdır. Bunun üçün yerli məhsulların yeni texnoloji üsullarla istehsalı vacib amil hesab olunur.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Respublikasının “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Qanunu. Bakı, 1995
2. Azərbaycan Respublikasının “Maliyyə-sənaye qrupları haqqında” Qanunu. Bakı, 1996
3. Azərbaycan Respublikasının “Məşğulluq haqqında” Qanunu. Bakı, 2001
4. Azərbaycan Respublikasının “Müflisləşmə və iflas haqqında” Qanunu. Bakı, 1997
- 6-Azərbaycan Respublikasının “Sənaye qəzalarının transsərhəd təsiri haqqında” Konvensiyaya qoşulmaq barəsində Qanunu. Bakı, 2004
7. Azərbaycan Respublikasının “Sənaye nümunələrinin beynəlxalq qeydiyyatı haqqında” Haaqa Müqaviləsinin Cenevrə Aktına qoşulmaq barəsində Qanunu. Bakı, 2010
8. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Sumqayıt Kimya Sənaye Parkının yaradılması haqqında” 21 dekabr 2011-ci il tarixli Fərmanı. Bakı, 2011
9. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin “Bakı şəhərində Balaxanı Sənaye Parkının yaradılması haqqında” 28 dekabr 2011-ci il tarixli Fərmanı. Bakı, 2011
10. Azərbaycan Respublikasının “Elektron imza və elektron sənəd haqqında” Qanunu. Bakı, 2004
11. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 4 may 2009-cu il tarixli 255 sayılı sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında 2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”. Bakı, 2009
12. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 17 fevral 2003-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasının inkişafı naminə informasiya kommunikasiya texnologiyaları üzrə Milli Strategiya (2003-2012-ci illər)”. Bakı, 2003

13. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2010-cu il 11 avqust tarixli 1056 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)”. Bakı, 2010
14. Azərbaycan Respublikasının yanacaq-enerji kompleksinin inkişafı (2005-2015-ci illər) üzrə Dövlət Proqramı. Bakı, 2005
15. Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı. Bakı, 2009.
16. Azərbaycanın sənayesi. Bakı, DSK, 2017
17. Azərbaycanın statistik göstəriciləri. Bakı, DSK, 2016.
18. Abbasov S.A. Maliyyə menecmenti: təşkili və təkmilləşdirilməsi problemləri. Bakı, “Elm və Təhsil”, 2009, 288 s.
19. Abdullayev K.X. Müəssisələrində idarəetmə innovasiyalannın tətbiqi istiqamətləri. Az.ETKTİ və Tİ, Elmi Əsərləri. №3, Bakı, 2011, s. 230-234
20. Abdullayeva Ş.H. İnnovasiya yönümlü iqtisadi inkişafın nəzəri və metodoloji məsələləri. Az.ETKTİ və Tİ, Elmi Əsərləri. № 2, 2012. səh. 184-189
21. Axundov Ş. Marketingin əsasları. Bakı, “ Əbilov, Zeynalov və oğulları”, 2001, 572 s.
22. Balayev R.Ə. İqtisadi oykumenlərdə aqrar innovasiyalara dair. İnnovasiyalı kənd təsərrüfatı istehsalının formalaşdırılması problemlərinə həsr edilmiş beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, AzETKTİ və Tİ, 2016, s.23-24
23. Cəbiyev R.M. Azərbaycanda bazar infrastrukturunun formalaşması və inkişafı, Bakı, İİM, 2000, 236 s.
24. Cəfərov N.Ə. Bazar münasibətləri şəraitində sənaye istehsalının inkişafının stimullaşdırılması məsələləri. Bakı, Azəməşr, 2010, 196 s
25. Eminov N.O. Azərbaycanda innovasiya yönümlü iqtisadiyyatın formalaşması və inkişafı məsələləri Az.ETKTİ və Tİ, Elmi Əsərləri 2012/2 səh. 167-

26. Əliyev Ə.Q., Şahverdiyeva R.O. İnnovasiya strukturlarının fəaliyyət səmərəliliyinin kompleks qiymətləndirilməsinin elmi-metodoloji əsasları. Elm və innovasiya jurnalı. №1 (5), 2011, s.23-3211.
28. Əliyev Q.İ. İnvestisiyanın maliyyələşdirilməsi və kreditləşdirilməsi. Bakı, "İqtisad nəşriyyatı", 2008. 274s.
29. Əliyev T.N., Əsədov S.X. Kimya müəssisələrinin iqtisadi dayanıqlılığının təmin edilməsi prosesinin təkmilləşdirilməsinin metodiki aspektləri. AMEA xəbərləri. Elmi və innovasiya seriyası. Bakı, 2011, №3(7), s.13-19
30. Əhmədov İ. B., İsmaylova Ç. N. Universitetdə keyfiyyətin menecment sisteminin yaradılması mühüm təhsil innovasiyasıdır. AMEA xəbərləri. Elm və innovasiya seriyası. Bakı, 2011, №3 (7), s. 20-25
31. Əhmədov M.A. Qloballaşma və milli iqtisadiyyatın formalaşması, Bakı, Azərneşr, 2003, 520 s.
32. Əlirzayev Ə.Q. İqtisadiyyat: düşüncələr, baxışlar. Bakı, "Bakı Universiteti", 2002, 466 s.
33. Həsənov R.T., Hüseynov A.F., Qasımov Ə.Ə. Azərbaycanın İKT müəssisələrinin innovasiya fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və innovasiya potensialının modelləşdirilməsi. Elm və İnnovasiya. AMEA-nın Xəbərləri. №1(5). Bakı, 2011, s. 15-22
34. Hüseynov T. Ə. Sənayenin iqtisadiyyat*. Bakı, ADİU, 1998, 324 s.
35. İsgəndərov R.K. Elmi-texniki tərəqqi: sosial — iqtisadi aspektlər. Bakı, "Elm və təhsil ", 2010, 636 s.
36. İzahlı iqtisadi terminlər lüğəti. Bakı, "Nurlan", 2005, 1 hissə, 536s.
37. Kərimova T.İ. İqtisadiyyatın investisiya potensialı; formalaşması və istifadə mexanizmləri. Bakı, "İqtisad Universiteti", 2008, 224 s.
38. Qasımov F.H., Nəcəfov Z. M. İnnovasiyalar: yaranması, yayılması və inkişaf perspektivləri. Bakı, "Elm", 2009, 416 s.

39. Qasimov F.H. AMEA Elmi İnnovasiyalar Mərkəzinin Azərbaycan iqtisadiyyatının innovation inkişafında rolu. 05.06.2012. www.elmqazeti.com
40. Muradov Ş. İnsan potensialı; əsas meyillər, reallıqlar, problemlər. Bakı, Elm, 2004, 660 s.
41. Nadirov A.A. Müstəqil Azərbaycan iqtisadiyyatının inkişafı məsələləri. Bakı, "Elm", 2001, 452 s.
42. Nadirov A. Muradov Ş, Əsgərov Ə. Nuriyev Ə. Hüseynov T. Azərbaycan iqtisadiyyatı. Bakı, "Elm", 2013, 344 s.
43. Nəbiyev N. İqtisadiyyat, cəmiyyət və ekoloji mühit. Bakı, "Ağrıdağ", 2010, 696 s.
44. Nəcəfov Z. M, Azərbaycan Respublikasında milli innovasiya sisteminin formalaşması və inkişafı. 08.00.05 və 08.00.13. i.e.d. ... dissert. avtoreferatı. Bakı, 2011, 38 s.
45. Novruzov V. T. İnkişaf və tərəqqinin Heydər Əliyev modeli. Bakı, "Azəmər", 2000, 288 s.
46. Nuriyev Ə.X. Regional siyasət və idarəetmə. Bakı, "Elm və təhsil", 2011, 514 s.
47. Rəhmanov R.F. Azərbaycanın sosial-iqtisadi inkişafı üçün Forsayt metodologiyasından istifadə problemləri, Az.ETKTİ və Tİ, Elmi Əsərləri 2012, №2, s. 79-85
48. Salahov S.V. Aqrar sahənin innovasiya yönümlü inkişafının konseptual əsasları. "İnnovasiyalı kənd təsərrüfatı istehsalının formalaşdırılması problemləri"nə həsr edilmiş beynəlxalq elmi-praktik konfransın materialları. Bakı, Az ETKTİ və Tİ, 2010, s. 8-18

РЕЗЮМЕ

Исследовательская работа состоит из трех глав, 6 пунктов, со следующими вопросами:

Первая глава главы «Теоретические основы использования промышленного потенциала» основана на сущности промышленного потенциала и системы показателей, характеризующих его, а также на теоретической основе использования промышленного потенциала и инновационного менеджмента.

Глава 2 «Анализ и оценка текущего состояния использования промышленности в Азербайджане» дает анализ текущего состояния промышленного потенциала Азербайджана и статистических показателей нынешнего состояния применения механизма оценки принципов консолидации промышленности в современных условиях.

Глава 3 «Направления повышения эффективности промышленного потенциала в Азербайджане» - Повышение конкурентоспособности продукции за счет рационального использования промышленного потенциала Азербайджана, а также ключевых приоритетов повышения эффективности промышленного потенциала.

Исследовательская работа дополняется результатами и предложениями, используется литература.

SUMMARY

The research work consists of three chapters, 6 paragraphs, with the following issues:

The first chapter of the chapter "Theoretical Foundations of Industrial Potential Use" is based on the essence of industrial potential and the system of indicators characterizing it, as well as theoretical basis for the use of industrial potential and innovative management.

Chapter 2 "Analysis and Evaluation of the Current State of Industry Use Potential in Azerbaijan" provides an analysis of the current state of Azerbaijan industrial potential and the statistical indicators of the present state of the application of the mechanism for assessing the principles of industry's territorial consolidation in modern conditions.

Chapter 3 "Directions for Improving the Efficiency of Industrial Potential in Azerbaijan" - Improved competitiveness of production by rational use of Azerbaijan's industrial potential, as well as the key priorities of increasing the efficiency of industrial potential.

The research work is completed with results and suggestions, used literature and supplements. Experts who work in the industrial complex can use the modernization work.

R E F E R A T

Mövzunun aktuallığı. Müasir qloballaşma şəraitində dünya ölkələrinin iqtisadi əlaqələrinin gücləndiyi inkişaf mərhələsində milli iqtisadiyyatın xüsusi ilə sənaye potensialının yüksəldilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu proses hər bir ölkədə olduğu kimi Azərbaycan iqtisadiyyatı üçün də qaçılmazdır. Bunun başlıca səbəbi ölkədə baş verən struktur dəyişikliklərin dünya təsərrüfatı sisteminin regionlaşması və qloballaşması dönməində baş verməsidir.

İstənilən ölkənin sənaye potensialının artırılması amillərinə ixrac potensialının gücləndirilməsi, əlverişli investisiya mühitinin formalaşdırılması, innovasiya fəaliyyətinin genişləndirilməsi, milli iqtisadiyyatda məcmu məhsul buraxılışı həcmnin artırılması və s. aiddir. Bütün bunlara isə bazarın tənzimləmə alətlərindən istifadə etmədən, iqtisadi proqramları işləyib hazırlamadan, bazar mexanizmlərini təkmilləşdirmədən nail olmaq olmaz.

Davamlı potensial üstünlüklərinin yaranmasının əsasını innovativ fəaliyyətin genişləndirilməsi və investisiyaların insan kapitalına yönəldilməsi təşkil edir. Azərbaycanın ixrac potensialının bir istiqamətliliyinin mənfi təsirlərinin azaldılması üzrə qeyri-neft sektorunun inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı idxalın yerli məhsullarla əvəzlənməsi dayanıqlı inkişafın yaranmasına və ölkənin dünya bazarında layiqli mövqe tutmasına gətirib çıxarır. Bundan başqa, xarici ölkələrlə ticarət dövriyyəsində müsbət saldo əldə olunmuş olur.

Son zamanlar neftin dünya bazarında neftin qiymətinin aşağı düşməsi neft ixracı ölkəsi olaraq Azərbaycana təsirsiz ötüşmədi. Belə ki, ixrac məhsullarının qiymətinin azalması dünya bazarının rəqabət qabiliyyətli məhsullarla çıxış etməsinə, digər tərəfdən isə idxal məhsulları qiymətinin artmasına səbəb olmuşdur. Bununla belə, hal-hazırda ölkə iqtisadiyyatı qarşısında dayanan əsas vəzifə ixrac məhsullarının diversifikasiyasına nail olmaqla gəlirlərin artmasına və idxal məhsullarının qiymətinin yüksək olması səbəbindən ölkədə yerli istehsalı genişləndirməkdən ibarətdir.

Qeyri-neft sektoruna daxil olan prioritet sahə kimi aqrar sferanın, İKT-nin, turizmin inkişafı əsas götürülür. Həmçinin, icra olunan tədbirlər sırasına kiçik və orta sahibkarlığın inkişafı, sənaye parklarının, məhəllələrinin yaradılması, kadrların təkrar istehsalı daxildir. Lakin, bu istiqamətlərdə də müəyyən problemlər mövcuddur. Belə ki, ölkədə kiçik və fərdi sahibkarlığın xüsusi çəkisi 84% olsa da, ÜDM-nun formalaşmasında, ixracda iri müəssisələr çıxış edir.

Sənaye parklarında mövcud problem əsasən, istehsal müəssisələri ilə elmi tədqiqat institutları arasında əlaqələr elə də qənaətbəxş edən deyil. Buna görə də, bir sıra universitetlərin nəznində yeni fəaliyyətə başlamaq istəyən sahibkarlar üçün məsləhət xarakterli biznes inkubatorların açılması önə çəkildi.

Ölkənin gələcəkdə dayanıqlı inkişafına zəmin yaradacaq Azərbaycan: 2020 gələcəyə baxış konsepsiyası ixrac strukturunun təkmilləşdirilməsinə və sənaye potensialının inkişaf perspektivlərini müəyyənləşdirməyə əsaslanır. Bu baxımdan mövzunun aktuallığı şübhə doğurmur.

Tədqiqatın predmeti müasir qloballaşma və dünya iqtisadiyyatına inteqrasiya şəraitində sənaye potensialı anlayışının nəzəri və praktiki cəhətdən öyrənilməsindən ibarətdir, **obyekti** isə ölkədə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinin iqtisadi potensialıdır.

Tədqiqatın məqsədi. Tədqiqatın məqsədi sənayenin potensialının yüksəldilməsi yollarının müəyyən olunması və bu istiqamətdə lazımı tədbirlərin həyata keçirilməsi, xüsusilə də, prioritet sahələrin aşkarlanaraq müasir inkişaf meyllərinin öyrənilməsini, makroiqtisadi göstəricilərin təhlil edilməsi və artırılmasını özündə təşkil edir.

Tədqiqatın işinin vəzifələri.

- Azərbaycan sənaye potensialının mövcud vəziyyəti təhlili olunması;
- Azərbaycan sənayesinin innovasiya potensialının qiymətləndirilməsi;
- Sənaye potensialının artırılmasında sahənin investisiya təminatının rolunun qiymətləndirilməsi;

- Azərbaycanın sənaye potensialını yüksəldilməsi perspektivləri və vəzifələri;
- Azərbaycanın sənaye potensialının yüksəldilməsi sahəsində Strateji Yol xəritələrinin qiymətləndirilməsi;
- Ölkəyə yeni texnika və texnoloji yeniliklərin tətbiq olunması və sənaye potensialını genişləndirilməsinin təyin olunması;
- Ölkə iqtisadiyyatında əlverişli investisiya mühitini yaratmaq və yatırılan investisiyaların daha çox insan potensialının inkişafına yönəldilməsinin tədqiqi.

Tədqiqatın işinin məlumat bazası. Dissertasiya işinin işlənməsi zamanı İqtisadiyyat Nazirliyinin, Dövlət Statistika Komitəsinin, Sahibkarlığa Kömək Milli Fondunun internet şəbəkəsində yerləşdirilən məlumatlardan geniş şəkildə istifadə edilmişdir.

Dissertasiya işinin nəzəri-metodoloji əsaslarını dayanıqlı rəqabət üstünlüklərinin formalaşması üzrə dövlət tərəfindən yerinə yetirilən siyasət, Respublika Prezidentinin iqtisadi inkişafın təmin olunmasına dair fərmanlar və sərəncamları, həmçinin, Nazirlər Kabinetinin qəbul etdiyi qərarlar, təlimat, digər normativ hüquqi aktları təşkil edir.

Tədqiqat işinin elmi yeniliyi aşağıdakılardan ibarətdir:

- Azərbaycanda sənaye potensialının yaxşılaşdırılması üzrə iqtisadi sahələrdə islahatların həyata keçirilməsi və nəticələrinin makroiqtisadi göstəricilərin müəyyənələnməsinə təsiri araşdırılmışdır;
- Sənaye potensialının mahiyyəti və onu xarakterizə edən göstəricilər sistemi kompleks şəkildə tətqiq olunmuş;
- Azərbaycanda sənaye potensialından istifadənin müasir vəziyyətinin təhlili və sənayenin ərazi təmərküzləşməsi prinsiplərinin qiymətləndirilməsi aparılmış;
- Azərbaycanda sənaye potensialından istifadənin səmərəliliyinin artırılması istiqamətləri, eyni zamanda səmərəli istifadə etməklə istehsalın rəqabətqabiliyyətliliyinin artırılması yolları təhlil olunmuş;

- Sənaye potensialının səmərəliliyinin artırılmasının əsas prioritetləri müəyyənləşdirilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya işi giriş, üç fəsil, altı bölmə, nəticə və ədəbiyyat siyahısından ibarətdir.

Elmi rəhbər: i.e.n, dos.

Hacıyev Q.B.

Magistr:

Abbasov E.R.